

परिच्छेद २

परिभाषा

(Definition)

२.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ को खण्ड (क) देखि खण्ड (कव) सम्म ऐनमा प्रयोग भएका मुख्य शब्दावलीलाई परिभाषित गरिएको छ। ऐनमा कुनै खास दफा वा खास उपदफा वा खण्डका लागि लागू हुने शब्दको अर्थ सोही दफा, उपदफा वा खण्डमा नै उल्लेख गरिएको छ। एकभन्दा बढी दफा उपदफामा समान अर्थमा प्रयोग गरिने शब्दको परिभाषा ऐनको दफा २ मा गरिएको छ। ऐनमा परिभाषित गरिएका विभिन्न शब्दावलीको व्याख्या यस परिच्छेदमा गरिएको छ।

२.२ परिभाषा एवम् व्याख्या

विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा ऐनको दफा २ मा गरिएका परिभाषा र सोको व्याख्या निम्नानुसार बुझ्नु पर्दछ :-

(क) अग्रिम कर कट्टी गर्ने व्यक्ति,

“अग्रिम कर कट्टी गर्ने व्यक्ति” भन्नाले रोजगारी, लगानी प्रतिफल, सेवा शुल्क तथा ठेक्का वा करार समेतको भुक्तानी गर्दा परिच्छेद-१७ बमोजिम अग्रिम कर कट्टी गर्ने कर्तव्य भएको व्यक्ति सम्झनुपर्छ।

आयकर ऐन, २०५८ ले अग्रिम कर कट्टी गर्न तोकिएका माथि उल्लेख गरिए बमोजिमका विभिन्न शीर्षकका भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी गरेर मात्र भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। यसरी अग्रिम कर कट्टी गरेर मात्र भुक्तानी गर्नुपर्ने रकम भुक्तानी गर्दा ऐनमा तोकिएको दर अनुसार हुने रकम कट्टा गरेर बाँकी रकम मात्र भुक्तानी गर्नुपर्ने हुन्छ। यस परिभाषा अनुसार अग्रिम कर कट्टी गर्ने व्यक्ति (Withholding Agent) भन्नाले अग्रिम कर कट्टी गरेर मात्र भुक्तानी गर्नुपर्ने दायित्व भएको व्यक्तिलाई सम्झनु पर्दछ।

उदाहरणको लागि कुनै निकायले आफ्नो कर्मचारीलाई पारिश्रमिक भुक्तानी गर्दा करलाग्ने पारिश्रमिक वितरण गर्ने भए कर्मचारीलाई पारिश्रमिक भुक्तानी गर्ने त्यस्तो निकाय अग्रिम कर कट्टी गर्ने व्यक्ति हुन्छ। कुनै कम्पनीले कुनै परामर्शदातालाई कुनै काम लगाए बापत सेवा शुल्क भुक्तानी गर्छ भने त्यस्तो कम्पनी सेवा शुल्क भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी गर्ने कर्तव्य भएको व्यक्ति हुने हुँदा उक्त कम्पनीलाई अग्रिम कर कट्टी गर्ने व्यक्ति मानिन्छ। यस सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १६ मा गरिएको छ।

(ख) अधिकृत

“अधिकृत” भन्नाले विभागमा रहने दफा ७२ मा उल्लेख भए बमोजिमका महानिर्देशक, उप महानिर्देशक, प्रमुख कर प्रशासक, निर्देशक, प्रमुख कर अधिकृत, कर अधिकृत तथा अन्य अधिकृत सम्झनु पर्छ।

ऐनको दफा ७२ मा यस ऐनको कार्यान्वयन तथा प्रशासन गर्ने कामको लागि आन्तरिक राजस्व विभाग जिम्मेवार हुने व्यवस्था गरिएको छ। विभाग भन्नाले आन्तरिक राजस्व विभागका साथै आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ठुला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय एवम् करदाता सेवा कार्यालय पनि सम्झनु पर्छ। ऐनको कार्यान्वयनको लागि आन्तरिक राजस्व विभाग तथा सो अन्तर्गतमा महानिर्देशक, उपमहानिर्देशक, प्रमुख कर प्रशासक, निर्देशक, प्रमुख कर अधिकृत, शाखा अधिकृत, कर अधिकृत तथा अन्य अधिकृत एवम् कर्मचारी रहने व्यवस्था छ। ऐनको दफा ७२ को उपदफा (४) को खण्ड (ग) बमोजिम महानिर्देशकले केही अधिकार निजामती सेवाको कुनै अधिकृत कर्मचारीले प्रयोग गर्न पाउने गरी तोकन सक्ने व्यवस्था समेत छ। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण परिच्छेद ३१ मा उल्लेख गरिएको छ।

(ग) अन्तिम रूपमा कर कट्टी हुने भुक्तानी

“अन्तिम रूपमा कर कट्टी हुने भुक्तानी” भन्नाले दफा ९२ मा उल्लेख भए बमोजिम लाभांश, भाडा, लाभ, ब्याज तथा गैर बासिन्दा व्यक्तिलाई गरिएको कर कट्टी हुनुपर्ने भुक्तानी सम्झनु पर्छ ।

अग्रिम कर कट्टी भएको रकमलाई यो ऐनले कर मिलान हुने कर कट्टी रकम र अन्तिम हुने कर कट्टी (Final Withholding Tax) रकम गरी दुई किसिमले व्यवहार गरेकोछ । कर मिलान हुने कर कट्टी रकम भन्नाले अग्रिम कट्टी गरिएको कर रकम करदाताले वार्षिक तिर्नुपर्ने कर रकममा मिलान गर्न पाउने कर रकम हो भने अन्तिम हुने कर कट्टी रकम भन्नाले ऐनमा तोकिएको दर अनुसार भुक्तानीको समयमा कर कट्टी गरिएको रकम नै करको अन्तिम भुक्तानी हुने रकम हो । मिलान हुने कर कट्टी भएको करदाताले आय विवरण दाखिला गर्नुपर्ने, सो आय विवरणमा यसरी कर कट्टी गरी भुक्तानी पाएको रकमलाई एकमुष्टरूपमा आयमा समावेश गर्नुपर्ने तथा कट्टी गरिएको करलाई वार्षिक लाग्ने करबाट घटाउनुपर्ने हुन्छ । अन्तिम कर कट्टी भएको करदातालाई कट्टी गरिएको कर नै अन्तिम हुने हुँदा त्यस्ता करदाताले आय विवरणमा त्यसरी कर कट्टी गरी प्राप्त भएको रकम आयको रूपमा समावेश गर्नुपर्दैन तथा कट्टी गरिएको कर रकम अन्य कर दायित्वबाट घटाउन समेत पाईदैन ।

अन्तिम रूपमा कर कट्टी हुने भुक्तानीको विस्तृत व्याख्या यस निर्देशिकाको परिच्छेद १६ मा गरिएको छ ।

(घ) अवकाश कोष

“अवकाश कोष” भन्नाले निकायको हिताधिकारी प्राकृतिक व्यक्ति वा निजको आश्रितलाई कोषबाट अवकाश भुक्तानी प्रदान गर्ने प्रयोजनको लागि अवकाश योगदान रकम स्वीकार गर्ने र सो रकम लगानी गर्ने उद्देश्यले मात्र स्थापना भएको निकाय सम्झनु पर्छ ।

अवकाश कोष मात्र परिचालन गर्ने उद्देश्यले सञ्चालन गरिएको निकायलाई अवकाश कोष (Retirement Fund) भनिन्छ । यस्तो अवकाश कोषले निम्नानुसारको कार्य मात्र गर्ने गर्दछ :

- १) सो निकायमा प्राकृतिक व्यक्तिले अवकाश योगदान जम्मा गर्न त्याएमा त्यस्तो योगदान जम्मा लिने,
- २) यसरी जम्मा गर्ने व्यक्ति अर्थात् हिताधिकारीलाई वा निजको आश्रितलाई निज अवकाश भएपछि वा निजको मृत्यु भएपछि अवकाश भुक्तानी गर्ने, र
- ३) जम्मा भएको अवकाश योगदान लगानी गर्ने ।

कर प्रयोजनका आधारमा अवकाश कोषका संरचना दुई प्रकारका रहेका छन्: स्वीकृत अवकाश कोष तथा अस्वीकृत अवकाश कोष । अवकाश कोषका उदाहरणको लागि कर्मचारी सञ्चयकोष, नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष र निवृत्तभरण कोषले सञ्चालन गरेको अवकाश कोष, तथा विभागबाट अवकाश कोष सञ्चालन गर्न स्वीकृति पाएका निकायलाई लिन सकिन्छ । विभागबाट अवकाश कोष सञ्चालन गर्न स्वीकृति पाएका निकाय, कर्मचारी सञ्चयकोष, नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष र निवृत्तभरण कोषले सञ्चालन गरेको अवकाश कोष जस्ता निकायलाई स्वीकृत अवकाश कोष (Approved Retirement Fund) भनिन्छ भने विभागबाट स्वीकृति नलिई अवकाश कोष सञ्चालन गर्ने निकायलाई अस्वीकृत अवकाश कोष (Unapproved Retirement Fund) भनिन्छ ।

निकायको हिताधिकारी प्राकृतिक व्यक्ति भन्नाले सो निकायबाट आय प्राप्त गर्ने हक भएको प्राकृतिक व्यक्ति भन्ने बुझाउँछ । जस्तै, सो निकायमा अवकाश योगदान जम्मा गर्ने प्राकृतिक व्यक्ति ।

अवकाश कोषको सम्बन्धमा यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १२ मा विस्तृत व्याख्या गरिएकोछ ।

(ङ) अवकाश भुक्तानी

“अवकाश भुक्तानी” भन्नाले देहायका व्यक्तिलाई दिइने भुक्तानी सम्झनु पर्छ :-

- (१) प्राकृतिक व्यक्तिले अवकाश लिएको अवस्थामा निजलाई दिइने भुक्तानी, वा
- (२) प्राकृतिक व्यक्तिको मृत्यु भएको अवस्थामा निजको आश्रितलाई दिइने भुक्तानी ।

अवकाश भुक्तानी (Retirement Payment) भन्नाले कुनै प्राकृतिक व्यक्ति सिद्धान्ततः कुनै रोजगारी, पेशा वा व्यवसाय गर्न सक्षम नहुने अवस्थामा पुगी रोजगारी, पेशा वा व्यवसायबाट अवकाश लिए पछि गरिने भुक्तानी हो । त्यसैगरी कुनै प्राकृतिक व्यक्तिको मृत्यु भएमा निजले पाउने रकम निजको आश्रितलाई भुक्तानी गरिएको रकमलाई पनि अवकाश भुक्तानी भनिन्छ । सामान्यतया: अवकाश भुक्तानीका उदाहरणमा अवकाश कोषमा योगदान गरेबापत अवकाश कोषबाट गरिने भुक्तानी, उपदान, सञ्चयकोष, सञ्चित बिदा बापतको भुक्तानी, औषधि उपचार खर्च, दीर्घ सेवा सुविधा (Long Service Gratuity), कल्याणकारी कोषबाट भुक्तानी वा अवकाशको समयमा प्राप्त हुने यस्तै प्रकृतिका अन्य भुक्तानी पर्दछन् । यस्ता अवकाश भुक्तानीहरू नेपाल सरकारबाट, स्वीकृत अवकाश कोषबाट, स्वीकृत नलिएको अवकाश कोषबाट, रोजगारदाताबाट वा अन्य कुनै कोषबाट हुन सक्दछ ।

- **नेपाल सरकारबाट गरिने अवकाश भुक्तानी:** नेपाल सरकारको कर्मचारी सेवा शर्त बमोजिम सरकारी सेवाबाट सेवा निवृत्त भएपछि गरिने भुक्तानीहरू, जस्तै: उपदान, औषधि उपचार खर्च, बिदा बापतका रकम, बीमा आदि पर्दछन् ।
- **स्वीकृत अवकाश कोषबाट गरिने अवकाश भुक्तानी:** नागरिक लगानी कोष, कर्मचारी सञ्चयकोष, सामाजिक सुरक्षा कोष र निवृत्तभरण कोषलेले सञ्चालन गरेको अवकाश कोषबाट वा विभागबाट स्वीकृति लिई सञ्चालन गरिएको अवकाश कोषबाट अवकाश भुक्तानी गरिन्छ । यस्तो भुक्तानी नियम २० को उपनियम(२) को खण्ड (घ) मा तोकिए बमोजिम देहायका अवस्थामा मात्र गर्न सकिने छ :-
 - (१) कर्मचारी वा कामदारले सेवाबाट अवकाश प्राप्त गरेमा,
 - (२) हिताधिकारीको उमेर अन्ठाउन्न वर्ष पुगेमा, वा
 - (३) हिताधिकारीको मृत्यु भएमा वा निज स्थायी रूपमा अपाङ्ग भएमा ।
- **स्वीकृति नलिएको अवकाश कोषबाट गरिने अवकाश भुक्तानी:** अवकाशको समयमा भुक्तानी दिने उद्देश्य रहेको तर विभागबाट भने स्वीकृत नलिई सञ्चालित अवकाश कोषबाट गरिने अवकाश भुक्तानीहरू यस समूहमा पर्दछन् ।
- **अन्य अवकाश भुक्तानी:** नेपाल सरकारबाहेकका अन्य रोजगारदाताले रोजगारकर्तालाई अवकाशको समयमा गर्ने गरेका अन्य भुक्तानीहरू, जस्तै: दीर्घ सेवा सुविधा, बिदा बापतको भुक्तानी, औषधि उपचार खर्च आदि भुक्तानीहरू यसका उदाहरण हुन् ।

माथि उल्लेख भए अनुसार नियम २० को उपनियम(२) को खण्ड (घ) को प्रावधान पूरा नगरी अर्थात, कर्मचारी वा कामदार सेवाबाट अवकाश हुनुअघि नै प्राप्त गर्ने भुक्तानी, जस्तै Long Service Gratuity, Leave Encashment, Medical Expenses जस्ता भुक्तानीहरू सेवाकालमा नै प्राप्त गरेको अवस्थामा त्यस्ता भुक्तानीहरू अवकाश भुक्तानी अन्तर्गत पर्दैनन्, त्यस्ता भुक्तानी रोजगारीको आयमा समावेश गर्नुपर्दछ । त्यस्तै अवकाश योगदान गर्ने कर्मचारीबाहेक अन्य प्राकृतिक व्यक्ति (हिताधिकारी) ले अन्ठाउन्न वर्ष उमेर पुगेपछि वा मृत्यु वा स्थायी रूपमा अपाङ्ग भएको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा भुक्तानी प्राप्त गरेमा त्यस्ता भुक्तानी अवकाश भुक्तानी मानिनेछैन र त्यस्तो रकम भुक्तानी प्राप्त भएको समयमा आयमा समावेश गर्नुपर्ने हुन्छ । तर अवकाश कोषको स्वीकृत विनियम बमोजिम अवकाश कोषबाट यस्ता हिताधिकारीले लिएको कर्जा भने आयमा समावेश गर्नुपर्दैन । स्वीकृति नलिएको अवकाश कोषमा योगदान गर्दा योगदान गरिने रकममा कर छुट नहुने हुँदा त्यस्ता कोषबाट अवकाश

भुक्तानी गर्दा हुने लाभमा ५ प्रतिशतका दरले अन्तिम रूपले कर लाग्ने (Final Withholding) हुन्छ, र त्यसरी प्राप्त रकम आयमा समावेश गर्नुपर्दैन ।

अवकाश भुक्तानीको सम्बन्धमा यस निर्देशिकाको परिच्छेद १२ मा विस्तृत व्याख्या गरिएको छ । अवकाश भुक्तानीमा कर कट्टी सम्बन्धी प्रावधानयस निर्देशिकाको परिच्छेद १६ मा विस्तृत व्याख्या गरिएको छ ।

(च) अवकाश योगदान रकम

“अवकाश योगदान रकम” भन्नाले अवकाश भुक्तानीको व्यवस्था वा सोको भविष्यमा गरिने व्यवस्थाको लागि अवकाश कोषमा गरिएको भुक्तानी सम्झनु पर्छ ।

प्राकृतिक व्यक्ति आफैँले वा सम्बद्ध व्यक्ति अर्थात रोजगारकर्ताको हकमा रोजगारदाताले जम्मा गरिदिएको अवकाश योगदान रकमलाई समेत जनाउँछ । उपर्युक्त व्यवस्था तलको उदाहरणमा खुलाइएको छ ।

उदाहरण २.१: मानौं, सुजित सिंहले मासिक रु.२०,०००/- पारिश्रमिक पाउने गरी कमल एण्ड कं. प्रा. लि.मा कार्यरत रहेछन् । उक्त कम्पनीबाट रु.२,०००/- प्रति महिना निजको नाममा अवकाश कोषमा जम्मा गरिने र सो कोषमा निजको तर्फबाट समेत रु.२,०००/- जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको भए दुवै गरी हुने रु.४,०००/- लाई निज सुजितको अवकाश योगदान रकम मानिन्छ ।

अवकाश योगदानको सम्बन्धमा यस निर्देशिकाको परिच्छेद १२ तथा परिच्छेद १६ मा विस्तृत व्याख्या गरिएको छ ।

(छ) असक्षम व्यक्ति

“असक्षम व्यक्ति” भन्नाले शारीरिक वा मानसिक अस्वस्थताको कारणले आफ्नो व्यवहार गर्न सक्षम नभएको व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

(ज) आय

“आय” भन्नाले कुनै व्यक्तिले रोजगारी, व्यवसाय, लगानी वा आकस्मिक लाभबाट प्राप्त गरेको आय सम्झनु पर्छ र सो शब्दले यस ऐनबमोजिम गणना गरिएको सो आयको कुल रकमलाई समेत जनाउँछ ।

(ज१) आकस्मिक लाभ

“आकस्मिक लाभ” भन्नाले चिठ्ठा, उपहार, पुरस्कार, बक्सिस, जितौरी वा अन्य कुनै पनि आकस्मिक रूपमा प्राप्त हुने लाभ सम्झनु पर्छ ।

कुनै लाभ प्राप्त हुने निश्चितता नभएको र प्रापक व्यक्तिको श्रम वा पुँजीको उपयोग नगरी प्राप्त हुने चिठ्ठा, उपहार, पुरस्कार, बक्सिस, जितौरी वा अन्य रकमलाई आकस्मिक लाभ मानिन्छ ।

(झ) आय वर्ष

“आय वर्ष” भन्नाले कुनै सालको श्रावण एक गतेदेखि अर्को सालको आषाढ मसान्तसम्मको अवधि सम्झनु पर्छ ।

आय वर्षमा श्रावण १ गते र अर्को वर्षको आषाढ मसान्तको अवधि रहेको हुन्छ । तर यो अवधिको बीचमा स्थापना भएको वा आय आर्जन सुरु गरेको व्यक्तिको आय वर्ष सो स्थापना मिति वा आय आर्जन सुरु गरेको मिति र तत्कालपछिको आषाढ मसान्तसम्मको अवधि हुन्छ । त्यस्तै, कुनै व्यक्तिको कारोबार बन्द भएको वा बन्द भएको मानिएको अवस्थामा सो व्यक्तिको आय वर्ष श्रावण १ गतेदेखि कारोबार बन्द भएको वा बन्द भएको मानिएको मितिसम्म मात्र हुनेछ । उपर्युक्त व्यवस्था तलको उदाहरणमा खुलाइएको छ ।

उदाहरण २.२: मानौं, ध्रुव कम्पनी प्रा.लि.मिति २०७१/७५ मा लिक्विडेट भएको रहेछ । सो अवस्थामा उक्त कम्पनीको अन्तिम आय वर्ष मिति २०७१/४१ देखि मिति २०७१/७५ को हुनेछ । यदि उक्त मितिमा सो कम्पनीको ५० प्रतिशत वा सो भन्दा बढीको स्वामित्व परिवर्तन

भएको भए, ऐनको दफा ५७ को व्यवस्था अनुसार आर्थिक वर्ष २०७१/७२ मा सो कम्पनीको मिति २०७१/४१ देखि मिति २०७१/७५ एक आय वर्ष एवम् मिति २०७१/७६ देखि मिति २०७२/३३९ अर्को आय वर्ष मानिनेछ ।

(ज) उपहार

“उपहार” भन्नाले कुनै प्रतिफल बिनाको भुक्तानी वा प्रतिफल सहितको भुक्तानी भएमा प्रतिफलको बजार मूल्य भन्दा भुक्तानीको बजार मूल्य बढी भएमा बढी भएको हदसम्मको भुक्तानी सम्झनु पर्छ ।

उपर्युक्त व्यवस्था तलको उदाहरणमा खुलाइएको छ ।

उदाहरण २.३: मानौं, विश्वबन्धु भन्ने व्यक्तिले रु.२५,०००/- पर्ने एउटा टि.भि. किनेका रहेछन् । उक्त टि.भि.बिक्रेताले निजलाई एउटा रु.५,०००/- बजार मूल्य पर्ने डि.भि.डि.थप रकम नलिई उपलब्ध गराएका रहेछन् । यसरी बिना मूल्यमा प्राप्त भएको थप प्रतिफललाई उपहार भनिन्छ ।

(ट) ऋण दायित्व

“ऋण दायित्व” भन्नाले ऋण दाबी सरहको दायित्व सम्झनु पर्छ ।

कुनै व्यक्तिले अन्य व्यक्तिलाई कुनै प्रबन्ध बापत भुक्तानी गर्ने दायित्व रहेको र सो दायित्व कुनै निश्चित अवधि वा अवस्था पछि सो व्यक्तिलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने प्रबन्ध गरिएको रहेछ भने त्यस्तो दायित्वलाई ऋण दायित्व मानिन्छ । जस्तै: कुनै व्यक्तिले बैङ्कबाट कर्जा लिएको छ भने कर्जाको सम्झौता बमोजिम भुक्तान गर्नुपर्ने त्यस्तो रकमलाई ऋण दायित्व मानिन्छ । त्यस्तो रकममा पुँजीको अलावा सो पुँजीको प्रतिफल अर्थात व्याज समेत समावेश हुन्छ ।

(ठ) ऋण दाबी

“ऋण दाबी” भन्नाले कुनै एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिबाट भुक्तानी प्राप्त गर्ने अधिकार सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कुनै एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई दिएको रकम फिर्ता लिने अधिकार, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा जम्मा भएको निक्षेप, लिनुपर्ने रकम, ऋणपत्र, विनिमयपत्र, बण्ड, वार्षिक वृत्ति अन्तर्गतको अधिकार, वित्तीय पट्टा र किस्ताबन्दी बिक्रीबाट रकम प्राप्त गर्ने अधिकार समेतलाई जनाउँछ ।

(ड) कम्पनी

“कम्पनी” भन्नाले प्रचलित कम्पनी कानून बमोजिम संस्थापित कम्पनी सम्झनु पर्छ र कर प्रयोजनको लागि देहायका संस्थाहरू समेतलाई कम्पनी सरह व्यवहार गरिनेछ :-

- (१) प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित संगठित संस्था,
- (२) कुनै असंगठित सङ्घ, समिति, संस्था वा समाज वा दर्ता गरिएका वा नगरिएका एकलौटी फर्म र साभेदारी बाहेकको व्यक्तिहरूको समूह वा ट्रष्ट,
- (३) बीस वा सोभन्दा बढी साभेदारहरू भई प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भए वा नभएको साभेदारी फर्म, अवकाश कोष, सहकारी संस्था, युनिट ट्रष्ट, संयुक्त उद्यम,
- (४) विदेशी कम्पनी,
- (५) महानिर्देशकले तोकेको अन्य कुनै विदेशी संस्था ।

आयकर प्रयोजनको निमित्त प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता गरिएका सङ्गठित संस्था, जस्तै, प्राईभेट लिमिटेड कम्पनी, पब्लिक कम्पनी, संस्थान, संघ (Association), गैर सरकारी संस्था (NGOs), अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था (INGOs) जस्ता संस्थाहरू समेत कम्पनी मानिने

छन् । अर्को शब्दमा एकलौटी फर्म र बीस भन्दा कम साभेदार रहेको साभेदारी फर्म बाहेकका जुनसुकै सङ्गठित संस्थाहरू कम्पनी मानिन्छन् ।

(ढ)

कर

“कर” भन्नाले यस ऐन बमोजिम लाग्ने कर सम्भन्ध पछि र सो शब्दले देहाय बमोजिमका भुक्तानीलाई समेत जनाउँछ :-

- (१) कर बक्यौता रहेको व्यक्तिको सम्पत्तिका सम्बन्धमा दाबी र लिलाम बिक्री बापत विभागले गरेका दफा १०४ को उपदफा (द) को खण्ड (क) मा उल्लिखित खर्चहरू,
- (२) अग्रिम कर कट्टी गर्ने व्यक्ति वा कर कट्टी हुने व्यक्तिले दफा ९० बमोजिम बुझाउनु पर्ने रकम वा किस्ताबन्दीमा दाखिला गर्ने व्यक्तिले दफा ९४ बमोजिम बुझाउनु पर्ने रकम वा अग्रिम कर दाखिला गर्नुपर्ने व्यक्तिले दफा ९५क. बमोजिम बुझाउनु पर्ने रकम वा दफा ९९, १०० र १०१ बमोजिम कर निर्धारण भए अनुसार बुझाउनु पर्ने रकम,
- (३) दफा १०७ को उपदफा (२), दफा १०८ को उपदफा (३) वा (४), दफा १०९ को उपदफा (१) र दफा ११० को उपदफा (१) बमोजिम तेस्रो पक्षको कर दायित्वको सम्बन्धमा विभागलाई बुझाउनु पर्ने रकम,
- (४) शुल्क तथा ब्याज बापत बुझाउनुपर्ने परिच्छेद २२ बमोजिमको रकम, र
- (५) विभागले आदेश दिए बमोजिम दाखिला गर्नुपर्ने दफा १२९ बमोजिमको जरिवाना रकम ।

- ऐनको दफा १०४ मा कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिको सम्पत्तिमा नेपाल सरकारको दाबी रहने व्यवस्था रहेको र यस्ता सम्पत्ति दाबी र लिलाम बिक्री गर्दा विभागले गरेका खर्च सम्बन्धित कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिबाट असुल गर्नसक्ने प्रावधान उपदफा (द) को खण्ड (क) ले व्यवस्था गरेकोले त्यस्ता खर्चहरूलाई समेत कर मानिने छ । लिलामीको सूचना सम्बन्धी खर्च, लिलामी गर्दा लागेका कानुनी खर्च आदि यस्ता खर्चको उदाहरण हुन् ।
- ऐनको दफा ९० बमोजिम अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यक्तिले अग्रिम कर कट्टी गरेको रकम र नगरेको भए पनि अग्रिम कर कट्टी गरेको मानिने कर कट्टी रकम सो महिना समाप्त भएको २५ दिनभित्र दाखिला गर्नुपर्दछ । यस्तो अग्रिम कर कट्टी भएको वा भएको मानिने रकम तोकिएको समयमा जम्मा नगरेमा वा अग्रिम कर कट्टी नगरी भुक्तानी प्राप्त भएको अवस्थामा भुक्तानीकर्ताले सो रकम सो महिना समाप्त भएको २५ दिनभित्र कर दाखिला नगरेमा प्रापकले भुक्तानीकर्ताले दाखिला गर्नुपर्ने म्याद (सो महिना समाप्त भएको २५ दिन) पश्चात २५ दिनभित्र अग्रिम करको रकम बुझाउनु पर्ने व्यवस्था छ । सो दफा बमोजिम दाखिला गर्नुपर्ने रकम समेतलाई कर मानिएको छ ।
- ऐनको दफा ९४ बमोजिम कुनै व्यवसाय वा लगानीबाट कुनै आय वर्षमा निर्धारणयोग्य आय भएको वा हुने व्यक्तिले किस्तामा कर दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेकोले त्यस्तो रकमलाई समेत कर मानिएको छ ।
- ऐनको दफा ९९ बमोजिम स्वयं कर निर्धारण गर्दा बुझाउनु पर्ने रकम, दफा १०० बमोजिम गरेको संशय कर निर्धारण गर्दा बुझाउनु पर्ने रकम एवम् स्वयं कर निर्धारण र संशय कर निर्धारणमा दफा १०१ बमोजिम विभागले संशोधित कर निर्धारण गरेको अवस्थामा बुझाउनु पर्ने रकमलाई समेत कर मानिएको छ ।
- ऐनको दफा १०७ को उपदफा (२) बमोजिम कुनै निकायले कर बुझाई सक्नुपर्ने मितिसम्म कर नबुझाएमा सो निकायका तत्काल बहाल रहेका वा ६ महिना अधिसम्म बहाल रहेका सो निकायका व्यवस्थापक वा सो हैसियतमा कार्य गर्ने

प्रत्येक अधिकृतहरू संयुक्त वा छुट्टाछुट्टै रूपमा सो कर बुझाउन जिम्मेवार हुने व्यवस्था रहेको र यस्तो रकमलाई समेत कर मानिएको छ ।

- दफा १०८ को उपदफा (३) तथा (४) बमोजिम कुनै प्रापकले कब्जा गरेको सम्पत्ति बिक्री गरी प्राप्त गरेको रकमबाट सर्वप्रथम अग्रिम कर कट्टी गरिएको कर रकम छुट्याउनु पर्दछ । तत्पश्चात अग्रिम कट्टी गरिएको कर बाहेक अन्य बक्यौता करको हकमा कर भन्दा अग्राधिकार पाउने सुरक्षित ऋण (Secured Creditors) भए सो भुक्तान गरी विभागले कर दाखिला गर्ने सूचना दिएको त्यस्तो कर रकम छुट्याउन र कर बुझाउन प्रापक जिम्मेवार हुनेछ । प्रापकले प्राप्त गरेको त्यस्तो रकमबाट अग्रिम करको रकम नछुट्याई भुक्तानी भएको रहेछ भने सो रकम प्रापकबाट असुल गरिने छ । प्रापकबाट सिधै वा निकायबाट प्रापक मार्फत दाखिला गरिने यस्तो रकमलाई समेत कर मानिएको छ । उपर्युक्त व्यवस्था तलको उदाहरणमा खुलाइएको छ ।

उदाहरण २.४: मानौं, युक्त प्रसाद भन्ने व्यक्ति कुनै सीमित दायित्व भएको कम्पनी (Limited Liability Company) को लिक्विडेटरको रूपमा नियुक्त भएका रहेछन् । उक्त कम्पनीको लिक्विडेसनको अवस्थासम्ममा रु.१० लाख अग्रिम कट्टी गरिएको कर र रु.३० लाख अन्य कर बक्यौता रहेछ । उक्त कम्पनीको कर बक्यौता रहेको र कर दाखिला गर्ने सूचना विभागले निज प्रापकलाई दिइसकेको रहेछ । उक्त कम्पनीको सम्पत्ति बिक्री गरी लिक्विडेसनको खर्च कटाउँदा रु.एक करोड बाँकी भएछ । कर बक्यौता बाहेकका सो कम्पनीको रु.३० लाख सोही सम्पत्ति धितो राखिएको कर भन्दा अग्राधिकार पाउने कर्जा (Secured Loan) रहेछ र रु.५० लाख अन्य असुरक्षित दायित्व (Unsecured Liabilities) रहेछ भने निज प्रापकले सम्पत्ति बिक्री गरी प्राप्त गरेको रकमबाट लिक्विडेशनको खर्च कटाउनु अगावै रु.१० लाख अग्रिम कट्टी गरिएको कर चुक्ता गर्नुपर्दछ । तत्पश्चात लिक्विडेशन खर्च र कर भन्दा अग्राधिकार प्राप्त रु.३० लाखको सुरक्षित ऋण चुक्ता गरी बाँकी रहेको रकमबाट पहिला रु.३० लाख अन्य कर बक्यौता र त्यसपछि बाँकी रकम अर्थात रु.३० लाखबाट दामासाहीले अन्य असुरक्षित दायित्व चुक्ता गर्नुपर्ने हुन्छ ।

- दफा १०९ को उपदफा (१) बमोजिम कुनै कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिले कर बुझाई सक्नुपर्ने मितिसम्म कर नबुझाई बाँकी राखेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई भुक्तानी दिने व्यक्ति वा बक्यौता राख्ने व्यक्तिको सम्पत्ति राख्ने व्यक्ति वा कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिलाई बुझाउने गरी कुनै तेस्रो व्यक्तिको तर्फबाट सम्पत्ति राख्ने व्यक्ति वा कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिलाई रकम बुझाउने अख्तियारी पाएको जुनसुकै व्यक्तिलाई विभागले लिखित सूचना दिएर कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिको तर्फबाट बुझाउनुपर्ने कर दाखिला गर्न आदेश दिन सक्दछ । यसरी विभागलाई बुझाउनु पर्ने रकमलाई समेत कर मानिएको छ ।
- दफा ११० को उपदफा (१) बमोजिम कुनै कर बक्यौता राख्ने गैर बासिन्दा व्यक्तिले कर बुझाई सक्नुपर्ने मितिसम्म कर नबुझाई बाँकी राखेमा विभागले त्यसरी कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको कुनै पनि सम्पत्ति आफ्नो कब्जामा राख्ने कुनै व्यक्तिलाई लिखित सूचना दिएर सो सम्पत्तिको बजार मूल्य बराबरको रकमबाट त्यस्तो कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिले बुझाउनुपर्ने करको रकमभन्दा बढी नहुने गरी सो तेस्रो पक्षको कर दायित्व सम्बन्धमा कर बक्यौता राख्ने व्यक्तिको तर्फबाट सो सूचनामा उल्लिखित मितिभित्र कर बुझाउन आदेश दिन सक्नेछ । यस्तो रकमलाई समेत कर मानिएको छ ।

(ण) कर कट्टी हुने व्यक्ति,

“कर कट्टी हुने व्यक्ति” भन्नाले रोजगारी, लगानी प्रतिफल, सेवा शुल्क तथा ठेक्का वा करार समेतको भुक्तानी गर्दा परिच्छेद-१७ बमोजिम कर कट्टी गरी भुक्तानी प्राप्त गर्ने वा भुक्तानी प्राप्त गर्ने अधिकार भएको व्यक्ति सम्भन्नु पर्छ ।

कर कट्टी हुने व्यक्ति भन्नाले भुक्तानी प्राप्त गर्दा स्रोतमै कर कट्टा भई भुक्तानी प्राप्त गर्ने व्यक्तिलाई जनाउँछ । यसरी भुक्तानीमा कर कट्टी गर्ने व्यक्तिका सम्बन्धमा यसै परिच्छेदको बुँदा २.२ (क) मा प्रकाश पारिसकिएको छ र भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्ने प्रावधान सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १६ मा गरिएको छ ।

(त) कर निर्धारण

“कर निर्धारण” भन्नाले यस ऐन बमोजिम गरिने कर निर्धारण सम्झनु पर्छ र सो शब्दले दफा १२२ बमोजिम गरिएको शुल्क तथा ब्याजको निर्धारण समेतलाई जनाउँछ ।

तर यस शब्दले दफा १०१ बमोजिम संशोधित कर निर्धारणले प्रतिस्थापन गरेको साविकको कर निर्धारणलाई जनाउँने छैन ।

ऐनमा तीन किसिमको कर निर्धारणको व्यवस्था रहेको छ:

- (१) दफा ९९ बमोजिम स्वयं कर निर्धारण अर्थात कर दायित्व भएको व्यक्ति स्वयंले आफ्नो कर निर्धारण गर्ने (Self Assessment) व्यवस्था,
- (२) करदाताले आय विवरण दाखिला गर्न पाउने समय अगावै कुनै आय वर्षको वा आय वर्षको अंशको दफा १०० बमोजिम संशय कर निर्धारण (Jeopardy Assessment) गर्ने व्यवस्था,
- (३) स्वयं कर निर्धारण (दफा ९९) वा संशय कर निर्धारण (दफा १००) भएको व्यक्तिको करको दायित्व यस ऐनको उद्देश्य बमोजिम न्यायोचित आधारमा समायोजन गर्न विभागले संशोधित कर निर्धारण गर्ने व्यवस्था ।

यस दफा अन्तर्गत गरिने कर निर्धारणले साविकको करलाई प्रतिस्थापन गर्ने हुँदा संशोधित कर निर्धारण भएको अवस्थामा सो संशोधन अघि गरिएको स्वयं कर निर्धारण (दफा ९९) वा संशय कर निर्धारण (दफा १००) कर निर्धारण मानिने छैन ।

उपर्युक्त बाहेक ऐनले तोकेको म्यादभित्र स्वयं कर निर्धारण गरी आय विवरण पेश नगर्ने करदाताको हकमा आय विवरण पेश गर्नुपर्ने अन्तिम दिनमा स्वतः कर निर्धारण भएको मानिने व्यवस्था ऐनको दफा ९९(२) ले गरेको छ ।

ऐनको दफा १२२ बमोजिम विभागले गणना गर्ने शुल्क तथा ब्याज समेतलाई कर निर्धारण मानिएको छ । शुल्क तथा ब्याज सम्बन्धी निम्नानुसारको व्यवस्था रहेको छ :

- (१) दफा ११७ बमोजिम कागजात नराखेमा वा ढिलो विवरण बुझाए बापतको शुल्क ।
- (२) दफा ११८ बमोजिम किस्ताबन्दीमा कर दाखिला गर्नेले अनुमानित कर कम हुने गरी बुझाएमा लाग्ने ब्याज ।
- (३) दफा ११९ बमोजिम कर नबुझाएमा लाग्ने ब्याज ।
- (४) दफा ११९क. अनुसार यस ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमका कुनै व्यवस्थालाई पालना नगर्ने व्यक्तिलाई लाग्ने शुल्क ।
- (५) दफा १२० बमोजिम भुट्टा वा भ्रमपूर्ण विवरण दाखिला गर्नेलाई लाग्ने शुल्क ।
- (६) दफा १२१ बमोजिम यस ऐनमा उल्लिखित कुनै कसुर गर्ने व्यक्तिलाई जानाजान वा लापरवाही गरी मद्दत गर्ने वा सहायता दिने वा प्रोत्साहन गर्ने वा सल्लाह दिने मतियारलाई लाग्ने शुल्क ।

(त१) कारोबार

“कारोबार” भन्नाले कुनै आयवर्षको रोजगारी, व्यवसाय वा लगानीको आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि दफा ७, ८ वा ९ बमोजिम समावेश गरिने जम्मा रकम बराबरको कारोबार सम्झनु पर्छ ।

(थ) गैर बासिन्दा व्यक्ति

“गैर बासिन्दा व्यक्ति” भन्नाले बासिन्दा व्यक्ति बाहेकको व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

बासिन्दा व्यक्ति बाहेक अन्यलाई गैर बासिन्दा व्यक्ति मानिएको र बासिन्दा व्यक्तिको व्याख्या यसै परिच्छेदको बुँदा २.२ (कड) मा गरिएकोछ ।

(द) गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति

“गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति” भन्नाले देहायका सम्पत्ति बाहेकका जग्गा, भवन तथा कुनै निकायमा रहेको हित वा सुरक्षण सम्झनु पर्छ :-

(१) व्यावसायिक सम्पत्ति, हासयोग्य सम्पत्ति वा व्यापारिक मौज्जात,

(२) कुनै प्राकृतिक व्यक्तिको निम्न अवस्थाको निजी भवन :-

(क) अविच्छिन्न दश वर्ष वा सोभन्दा बढी अवधि स्वामित्वमा रहेको, र

(ख) सो व्यक्तिले अविच्छिन्न वा पटक पटक गरी कुल दश वर्ष वा दश वर्ष भन्दा बढी बसोबास गरेको,

स्पष्टीकरण: यस उपखण्डको प्रयोजनका लागि “निजी भवन” भन्नाले भवन र भवनले ओगटेको क्षेत्रफल बराबरको जग्गा वा एक रोपनी जग्गामध्ये जुन घटी हुन्छ त्यसलाई सम्झनु पर्छ ।

(३) कुनै हिताधिकारीको अवकाश कोषमा रहेको हित,

(४) कुनै प्राकृतिक व्यक्तिको दश लाखरूपैयाँभन्दा कम मूल्यमा निःसर्ग गरेको जग्गा, घरजग्गा तथा निजी भवन, वा

(५) तीन पुस्ताभित्र भएको खरिद बिक्रीबाहेक अन्य किसिमले हस्तान्तरण गरी निःसर्ग गरेको सम्पत्ति ।

कर प्रयोजनका लागि ३ वर्गका ५ प्रकारका सम्पत्ति मानिएका हुन्छन् ।

- व्यवसायमा प्रयोग भएका सम्पत्ति : व्यापारिक मौज्जात, हासयोग्य सम्पत्ति तथा व्यावसायिक सम्पत्ति (Trading Stock, Depreciable Assets and Business assets)
- लगानीमा प्रयोग भएका सम्पत्ति : गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति तथा हासयोग्य सम्पत्ति
- व्यक्तिगत सम्पत्ति : प्राकृतिक व्यक्तिको व्यक्तिगत प्रयोजनका सम्पत्तिहरू
- प्राकृतिक व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको भवन निःसर्ग भएमा देहायका अवस्थामा मात्र गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ :

१. **अवधि** : स्वामित्व अवधि र आफू बसोबास गरेको अवधि दश वर्षभन्दा कम भएको भवन

उदाहरण २.५: मानौं, प्रेम प्रसाद आचार्यले काठमाडौँमा २०६२ साल कार्तिक २३ गते दुई करोड रूपैयाँ पर्ने एक भवन खरिद गरेका रहेछन् । निजले सो भवन २०७२ साल पुष २६ गते तीन करोड रूपैयाँमा बिक्री गरेका रहेछन् । निज २०६२ साल कार्तिक २३ गतेदेखि २०७२ साल पुष २६ गतेसम्म पटक पटक गरी कुल १२० दिन विदेश गएका रहेछन् । यस सम्पत्तिका सन्दर्भमा निज प्रेम प्रसाद आचार्य सो भवनको दश वर्षभन्दा बढीको स्वामी(Owner) भए तापनि सो भवनमा निज अविच्छिन्न वा पटक पटक गरी दश वर्षभन्दा कम बसोबास गरेको कारण उपर्युक्त भवन गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ । तर निज प्रेम प्रसाद आचार्यले उक्त भवन दुई महिनापछि बिक्री गरेको भए निजले पटक पटक

गरी दश वर्षभन्दा बढी बसोबास गरेको अवस्था पनि पूरा हुने हुँदा सो भवन गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिदैनथ्यो ।

२. क्षेत्रफल : भवन मात्र बिक्री भएको वा जग्गासहितको भवन बिक्री भएको अवस्थामा जग्गाको क्षेत्रफल भवनले ओगटेको क्षेत्रफल बराबर मात्र वा बढीमा १ रोपनी (५,४७६ वर्गफिट वा ५०८.७४ वर्ग मिटर) भन्दा बढी भएको ।

उदाहरण २.५.१: माथिको उदाहरणमा भवनमात्र भएको भए सो भवन र जग्गा सहितको भवन भएको भए भवनले ओगटेको जग्गा वा एक रोपनीसम्मको जग्गामध्ये जुन घटी हुन्छ सो हदसम्मको सम्पत्ति गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिदैनथ्यो ।

३. रकम सीमा : निःसर्गको समयमा निःसर्ग बापत प्राप्त गरेको रकम वा प्राप्त गरेको मानिने रकम रु.दश लाख वा सोभन्दा बढी भएको ।

उदाहरण २.५.२: माथिको उदाहरणको भवन रु.दश लाखकममा बिक्री भएको भए पनि गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिदैनथ्यो ।

४. पुस्ता : निःसर्ग गरिएको भवन निःसर्ग गर्ने व्यक्ति र निःसर्गबाट प्राप्त गर्ने व्यक्तिबीचमा तीनपुस्ते सम्बन्ध रहेको र निःसर्ग केवल निःशुल्क हस्तान्तरण (पारिवारिक हस्तान्तरण) भएमा सो सम्पत्ति गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति हुदैन । यहाँ हस्तान्तरण भन्नाले सामान्यतया: अंशबण्डा, अपुताली, बकसपत्र, मृत्युपछिको हस्तान्तरण आदि पर्दछन् । तीनपुस्ता बाहेक अन्यबाट बकसपत्र जस्ता प्रक्रियाबाट हस्तान्तरण गरिएको सम्पत्तिको हकमा भने त्यस्ता सम्पत्तिलाई गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ ।

उदाहरण २.५.३: माथिको उदाहरणको भवन बिक्री हुँदा गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति भयो । यदि उक्त भवन तीन पुस्ताभित्र निःशुल्क हस्तान्तरण भएको भए गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिदैनथ्यो ।

- प्राकृतिक व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको जमिन निःसर्ग भएमा देहायका अवस्थामा मात्र गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ :

१. रकम सीमा : निःसर्गको समयमा निःसर्गबाट प्राप्त गरेको रकम वा प्राप्त गरेको मानिने रकम रु.दश लाख वा सोभन्दा बढी भएको जग्गा गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ ।

उदाहरण २.६: मानौं, लक्ष्मी रिमाल भन्ने व्यक्तिले काठमाडौंमा २०७० मार्ग ३ गते बीस लाख रूपैयाँ पर्ने जग्गा खरिद गरेका रहेछन् । निजले सो जग्गा २०७५ आश्विन ६ गते पैतालिस लाख रूपैयाँमा बिक्री गरेका रहेछन् । उपरोक्त जग्गाको बिक्री मूल्य दश लाख रूपैयाँभन्दा बढी भएको हुँदा उपरोक्त जग्गा गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति हो ।

२. पुस्ता : निःसर्ग गरिएको जग्गा निःसर्ग गर्ने व्यक्ति र निःसर्गबाट प्राप्त गर्ने व्यक्तिबीचमा तीनपुस्ते सम्बन्ध रहेको र निःसर्ग निःशुल्क हस्तान्तरणबाट (पारिवारिक हस्तान्तरणबाट) भएमा सो सम्पत्ति गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति हुदैन । यहाँ हस्तान्तरण भन्नाले सामान्यतया: अंशबण्डा, अपुताली, बकसपत्र, मृत्युपछिको हस्तान्तरण आदि पर्दछन् । तीन पुस्ताबाहेक अन्यबाट बकसपत्र जस्ता प्रक्रियाबाट हस्तान्तरण गरिएको सम्पत्तिको हकमा भने त्यस्ता सम्पत्तिलाई गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ ।

उदाहरण २.७: मानौं, युवराज बस्नेत भन्ने व्यक्तिले एक वर्षअघि खरिद गरेको आफ्नो नाममा रहेको पाँच करोड रूपैयाँ पर्ने जग्गा आफ्नो छोराको छोरा(

नाती) लाई बक्सपत्रद्वारा हस्तान्तरण गरिदिएका रहेछन् । हस्तान्तरणको समयमा उक्त सम्पत्तिको बजार मूल्य छ, करोड रूपैयाँ रहेछ, भने पनि उक्त सम्पत्ति गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिदैन ।

- प्राकृतिक व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको सेक्युरिटी (शेयर, बण्ड, डिबेन्चर) तीन पुस्ताभित्रको निःशुल्क हक हस्तान्तरण बाहेक तीन पुस्ताभित्र वा बाहिरको खरिद बिक्री वा अन्य हक हस्तान्तरणद्वारा निःसर्ग भएका अवस्थामा सो सम्पत्ति गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ ।

(घ) छुट पाउने संस्था

“छुट पाउने संस्था” भन्नाले देहायका निकाय सम्भन्नु पर्छ :-

- (१) कर छुट पाउने संस्थाको रूपमा विभागमा दर्ता भएका देहाय बमोजिमका निकाय:-
- (क) नाफा नकमाउने उद्देश्यले स्थापना भएका सार्वजनिक प्रकृतिका सामाजिक, धार्मिक, शैक्षिक वा परोपकारी संस्था,
 - (ख) सदस्यहरूले लाभ नलिने गरी सामाजिक वा खेलकूद सम्बन्धी सुविधा प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले गठन भएका अव्यवसायी (एमेच्योर) खेलकूद संस्था,
- (२) निर्वाचन आयोगमा दर्ता भएको राजनीतिक दल,
- तर छुट पाउने संस्थाको उद्देश्य अनुसार कार्य सम्पन्न हुँदा वा कुनै व्यक्तिद्वारा त्यस्तो संस्थालाई प्रदान गरिएका सम्पत्ति वा सेवा बापतको कुनै भुक्तानी गर्दा बाहेक त्यस्तो संस्थाको सम्पत्ति र त्यस्तो संस्थाले प्राप्त गरेको रकमबाट कुनै व्यक्तिलाई कुनै फाइदा पुऱ्याएको भए त्यस्तो संस्थालाई यस खण्ड बमोजिम कर छुट हुने छैन ।

आयकर नियमावली, २०५९ को नियम ३ मा विभागमा कर छुटको लागि निवेदन दिने प्रक्रिया सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । नियम ५क.लेयस्ता निकायले आय विवरण पेश गरी नवीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । कर छुट पाउने संस्थाले कर छुट पाउनको लागि निम्नानुसार व्यवस्था गरिएको छ:-

- (क) कर छुट प्राप्त गर्ने संस्थाहरू, नाफा नकमाउने उद्देश्यले स्थापना भएका, सार्वजनिक प्रकृतिका सामाजिक, धार्मिक, शैक्षिक वा परोपकारी संस्था एवम् सामाजिक वा खेलकूद सम्बन्धी सुविधा प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले सो संस्था वा त्यसका सदस्यहरूले लाभ नलिने गरी गठन भएको अव्यवसायी (एमेच्योर) संस्था हुनपर्ने छ ।
- (ख) कर छुट पाउने संस्थाले पाएको चन्दा, उपहार, वा उक्त संस्थाबाट प्रतिफल प्राप्त गर्ने वा प्रतिफलको आश नगरी त्यस्तो संस्थाको कार्यसँग प्रत्यक्ष रूपले सम्बन्धित अन्य योगदानहरू मात्र कर छुटका लागि योग्य हुने छन् ।
- (ग) कर छुट प्राप्त गर्ने संस्थाले प्राप्त गरेको कुनै रकम कर लाग्ने भुक्तानी भएमा भुक्तानी दिने निकायले अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने हुन्छ ।

उदाहरण २.८: मानौं, कुनै कर छुट पाएको संस्थाले कुनै सामाजिक कार्यको अनुसन्धान गर्न एउटा व्यावसायिक निकायसँग एक लाख रूपैयाँ प्राप्त गरेको रहेछ । यदि उक्त अनुसन्धान गर्ने कार्य सो संस्थाको उद्देश्यमा नभएको खण्डमा त्यस्तो रकम भुक्तानी दिने निकायले सो भुक्तानीमा १५ प्रतिशतले हुने रकम रु.१५,०००/- कर कट्टी गरी बाँकी रकम मात्र सो संस्थालाई भुक्तानी दिनुपर्नेछ ।

- (घ) करयोग्य कारोबार गर्ने व्यक्ति तथा संस्थासँग प्रतिस्पर्धा गरी कुनै कर छुट प्राप्त गरेको संस्थाले प्राप्त गरेको रकमलाई कर छुटको सुविधा प्राप्त हुन सक्दैन ।

उदाहरण २.९: मानौं, कुनै अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले कर छुट प्रमाणपत्र प्राप्त

गरेको एक गैरसरकारी संस्थालाई सडक बालबालिकालाई कम्प्युटर शिक्षा प्रदान गर्ने तालिम सञ्चालन गर्नको लागि व्यावसायिक संस्था लगायत मध्येबाट प्रतिस्पर्धा गराई छनौट गरेको रहेछ । तालिम कार्यका लागि सो गैरसरकारी संस्थालाई दिएको रकम कर छुट प्रमाणपत्र प्राप्त भएको निकायलाई उपलब्ध गराएको अनुदान नभई सेवा शुल्क भएकोले यस्तो रकममा कर छुट हुँदैन ।

- (ड) कर छुट प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको संस्थाले आफ्नो विधानमा उल्लेख भएको उद्देश्य विपरित कार्य गरेमा त्यसरी कार्य गरेबापत प्राप्त भुक्तानीमा कर छुट हुँदैन ।
- (च) सो संस्थाको लेखापरीक्षण गर्ने लेखापरीक्षकले आफ्नो लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा सो संस्थाले आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम अग्रिम कर कट्टी गरेको नगरेको र संस्थाको उद्देश्य अनुसारको मात्र कार्य गरेको वा नगरेको विषयमा किटानीसाथ उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

निर्वाचन आयोगमा दर्ता भएको राजनीतिक दलऐन बमोजिम नै कर छुट पाउने निकायको रूपमा रहेका छन् । यी निकायहरू विभागमा छुट पाउने निकायको रूपमा दर्ता हुनु पर्दैन । यसको अलावा ऐनको दफा १० को खण्ड (अ) मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले आफ्नो उद्देश्य अनुरूप आर्जन गरेको रकम एवम्खण्ड (भ) मा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको जुनसुकै प्रकारको आयमा समेत कर नलाग्ने व्यवस्था गरेको हुँदा यी निकायहरू समेत छुट पाउने निकायको रूपमा रहेका छन् । त्यसैगरी जलस्रोत ऐन, २०४९ बमोजिम दर्ता भएका खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता संस्थाले आफ्नो उद्देश्य अनुरूप आर्जन गरेको रकम पनि कर छुट हुने रकममा पर्ने भएको हुँदा यस्ता निकाय पनि कर छुट हुने निकायको रूपमा रहेका छन् ।

तर छुट पाउने संस्थाको उद्देश्य अनुसार कार्य सम्पन्न हुँदा वा कुनै व्यक्तिद्वारा सो संस्थालाई प्रदान गरिएका सम्पत्ति वा सेवा बापतको कुनै भुक्तानी गर्दा बाहेक सो संस्थाको सम्पत्ति र सो संस्थाले प्राप्त गरेको रकमबाट कुनै व्यक्तिलाई कुनै फाइदा पुर्‍याएको भए त्यस्तो संस्थालाई कर छुट हुने छैन । उदाहरणको लागि, कुनै कर छुट प्राप्त संस्थाको अध्यक्षले सो संस्थाको सञ्चित रकम आफ्नो निजी कार्यमा प्रयोग गरेको रहेछ भने त्यस्तो संस्था कर छुट हुने संस्थाको रूपमा रहदैन ।

(न) ट्रष्ट

“ट्रष्ट” भन्नाले ट्रष्टीले सम्पत्ति धारण गर्ने प्रबन्ध सम्झनु पर्छ ।

तर यस शब्दले साभेदारी, संगठित संस्था वा खण्ड (ड) को उपखण्ड (३) बमोजिम उल्लिखित संस्थालाई जनाउने छैन ।

शारीरिक वा मानसिक रूपले असक्षम व्यक्ति वा मृत व्यक्तिको रहेको निकायको सम्पत्ति धारण गरी सहयोग गर्ने प्रबन्धलाई ट्रष्ट भनिएको छ । केही असामान्य अवस्थाका करदाताले कर तिर्ने प्रयोजनमा स्वतः खडा हुने निकाय ट्रष्ट हो ।

उदाहरणका रूपमा भजन ब्रदर्शको प्रोपाइटरको माघ २४ गते मृत्यु भयो । यो अवस्थामा कर तिर्ने प्रयोजनका लागि निजले श्रावण १ गतेदेखि माघ २४ गतेसम्म फर्मबाट गरेको कार्य तथा दफा ४४ बमोजिम मृत्युको तत्काल अघि फर्मका सबै सम्पत्ति बजार मूल्यमा बिक्री भएको मानी गरिने लाभ सहितको आय विवरण कसैले बुझाइ दिनुपर्दछ र निजको सम्पत्ति पनि कसैले जिम्मा लिनु पर्दछ । मृत व्यक्तिको कर लाग्ने अवधिको कर तिर्न जसको सहयोग लिइन्छ वा यस्तो अवस्थामा सो सम्पत्ति जिम्मा लिने व्यक्ति वा व्यक्तिको समूह कर प्रयोजनका लागि ट्रष्ट हो ।

आयकर ऐन, २०५८ मा दुई थरी ट्रष्टको व्यवस्था गरिएको छ : दर्ता भएको वा नभएको ट्रष्ट र अर्कोको सम्पत्ति रेखदेख गरिदिने व्यक्ति । पहिलो प्रकारको ट्रष्टको कर निर्धारण कम्पनीको सरह गरिन्छ । दोस्रो प्रकारको ट्रष्टमा जसको सम्पत्ति धारण गरी व्यवस्थापन गरिदिएको हो सोही व्यक्तिलाई कर लगाई कर तिर्ने प्रयोजनका लागि मात्र ट्रष्टको अवधारणा कायम गरिएको छ ।

(प) **ट्रस्टी**

“ट्रस्टी” भन्नाले एकलै वा अन्य प्राकृतिक व्यक्ति, गुठी वा अन्य संगठित संस्थासँग मिली संयुक्त रूपमा सम्पत्ति अमानतको रूपमा राख्ने प्राकृतिक व्यक्ति, गुठी वा अन्य संगठित संस्था सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले देहायको व्यक्ति समेतलाई जनाउँछ :-

- (१) मृतक व्यक्तिको जायजेथाको सञ्चालनकर्ता वा प्रशासक,
- (२) लिक्विडेटर, प्रापक वा ट्रस्टी,
- (३) निजी वा आधिकारिक हैसियतमा असक्षम व्यक्तिको सम्पत्तिको संरक्षक, निर्देशन, नियन्त्रण वा व्यवस्थापन गर्ने कुनै व्यक्ति,
- (४) निजी प्रतिष्ठान वा यस्तै प्रतिष्ठान अन्तर्गत सम्पत्तिको व्यवस्थापन गर्ने कुनै व्यक्ति, र
- (५) उपखण्ड (१), (२), (३) र (४) मा उल्लिखित व्यक्ति सरहको जस्तै स्थितिमा रहेको अन्य कुनै व्यक्ति ।

ट्रस्टी भन्नाले कुनै ट्रस्टको व्यवस्थापन गर्न जिम्मेवारी सुम्पिएको व्यक्तिलाई जनाउँछ । ट्रस्टीले एकलै वा अन्य व्यक्तिसँग संयुक्त रूपमा कार्य सम्पादन गर्न जिम्मेवारी प्राप्त गर्न सक्दछन् । उदाहरणको लागि, ट्रस्टका सञ्चालकहरू, नाबालक (वा यस्तै असक्षम व्यक्ति) को संरक्षक, आदि ।

(फ) **दीर्घकालीन करार**

“दीर्घकालीन करार” भन्नाले करारको बहाली अवधि बाह्र महिनाभन्दा बढी भएको दफा २६ बमोजिमको करार सम्भन्नु पर्छ ।

ऐनको दफा २६ मा उल्लेख गरिएको स्पष्टीकरण बमोजिम करारको बहाली अवधि बाह्र महिना भन्दा बढी भएको र सो करार उत्पादन, जडान वा निर्माणका लागि वा त्यस्तो प्रत्येक कामका सम्बन्धमा सम्बद्ध सेवाको सम्पादनका लागि गरिएको वा समावेश नभएको करार (लगानी बीमा करार, अवकाश कोष करार तथा निकायमा हित निहित रहेको करार) बाहेकको प्रतिफल विलम्बित हुने करारलाई दीर्घकालीन करार मानिएको छ । उदाहरणको लागि, एक वर्ष भन्दा बढी समय लाग्ने कुनै जलविद्युत आयोजना निर्माण गर्न कुनै निर्माण कम्पनीलाई दिइने करार दीर्घकालीन करार अन्तर्गत पर्दछ । दीर्घकालीन करार एवम् त्यस्तो करारको आय गणनाका सम्बन्धमा यसै निर्देशिकाको परिच्छेद २० मा व्याख्या गरिएको छ ।

(ब) **नातेदार**

“नातेदार” भन्नाले प्राकृतिक व्यक्तिको पति, पत्नी, छोरा, छोरी (धर्मपुत्र, धर्मपुत्री समेत), बाबु, आमा, बाजे, बज्यै, दाजु, भाई, भाउजु, बुहारी, दिदी, बहिनी, सासु, ससुरा, साला, जेठान, साली, जेठीसासु, काका, काकी, भतिजा, भतिजी, नाती र नातिनी सम्भन्नु पर्छ ।

(भ) **निकाय (इन्टिटी)**

“निकाय (इन्टिटी)” भन्नाले देहायका संस्था वा संगठन सम्भन्नु पर्छ :-

- (१) साभेदारी, ट्रस्ट वा कम्पनी,
- (२) गाउँपालिका, नगरपालिका वा जिल्ला समन्वय समिति,
- (३) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह,
- (४) कुनै विदेशी सरकार वा सो सरकार अन्तर्गतका प्रान्तीय वा स्थानीय सरकार वा कुनै सन्धिद्वारा स्थापना भएको सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय संगठन, वा
- (५) आफू बासिन्दा भएको मुलुकमा अवस्थित नरहेको उपखण्ड (१), (२), (३) र (४) मा उल्लेख भएको संस्था वा संगठनको स्थायी संस्थापन ।

सामान्यतया: निकाय (Entity) भन्नाले प्राकृतिक व्यक्तिबाहेक अन्य व्यक्ति अर्थात कानुनी व्यक्तिलाई बुझाउँछ। यस सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १३ मा व्याख्या गरिएको छ।

(म) निकायमा रहेको हित

“निकायमा रहेको हित” भन्नाले कुनै निकायको आय वा पुँजी प्राप्त गर्ने सांयोगिक (कन्टिन्जेन्ट) अधिकार समेतको अधिकार सम्झनु पर्छ।

निकायमा रहेको हित (Interest on Entity) भन्नाले साभेदारी फर्मको हकमा सो फर्मको मुनाफा लगायत सो फर्मको सम्पत्तिमा साभेदारको अधिकारलाई जनाउँछ। कम्पनीका हकमा शेयरहोल्डरले उक्त कम्पनीमा गरेको लगानीको प्रतिफल लगायत उक्त कम्पनी खारेजी (Liquidation) हुँदाको अवस्थामा प्राप्त गर्ने नियमित वा थप रकम प्राप्त गर्न सक्ने सांयोगिक अधिकार (Contingent Right) लाई जनाउँछ। अवकाश कोषमा सो कोषमा लगानीकर्ता

(हिताधिकारी) ले लगानी गरे बापत लगानी गरिएको रकम तथा सोको प्रतिफललाई जनाउँछ। त्यसैगरी दृष्टमा हिताधिकारीको हित रहन्छ भने विदेशी स्थायी संस्थापनमा सो संस्थापनको मालिकको हित रहेको हुन्छ।

(य) निःसर्ग

“निःसर्ग (डिस्पोजल)” भन्नाले दफा ४० मा उल्लेख भए बमोजिम कुनै सम्पत्ति वा दायित्वको बिक्री वा हस्तान्तरण समेतको निःसर्ग सम्झनु पर्छ।

सम्पत्तिको हकमा बिक्री वा किस्ताबन्दीमा बिक्री गरी, अन्य सम्पत्ति वा दायित्वमा गाभिई, नासिई, हराई, अंशबण्डा वा हक हस्तान्तरण गरी, साटासाट गरी वा कुनै तवरबाट आफ्नो स्वामित्व हट्ने माध्यमलाई सम्पत्तिको निःसर्ग (Disposal) मानिन्छ। त्यस्तै, दायित्वको हकमा, दायित्व भुक्तान गरी, दायित्वबाट मुक्त भई, अन्य सम्पत्ति वा दायित्वमा गाभिई, दायित्व रद्द भई वा कुनै पनि माध्यमबाट दायित्व मुक्त भएको खण्डमा दायित्वको निःसर्ग (Disposal) मानिन्छ।

सम्पत्ति तथा दायित्वको निःसर्गका सम्बन्धमा विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद २२ मा गरिएको छ।

(र) निहित स्वामित्व

“निहित स्वामित्व” भन्नाले देहायको स्वामित्व सम्झनु पर्छ :-

- (१) कुनै निकायको सम्बन्धमा कुनै प्राकृतिक व्यक्ति वा प्राकृतिक व्यक्तिको हित नरहेको निकायले सो निकायमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा एक वा बढी मध्यस्थ निकायहरूद्वारा राखेको हितका आधारमा सिर्जित स्वामित्व, वा
- (२) कुनै निकायको स्वामित्व रहेको सम्पत्तिको सम्बन्धमा सो निकायमा निहित स्वामित्व रहेका व्यक्तिहरूको स्वामित्वको समानुपातको आधारमा निर्धारण भएको सम्पत्तिको स्वामित्व।

निहित स्वामित्वका सन्दर्भमा विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १३ मा गरिएको छ।

(ल) पट्टा

“पट्टा” भन्नाले कुनै व्यक्तिले अर्को व्यक्तिको नगदी सम्पत्ति बाहेकको सम्पत्ति प्रयोग गर्ने अस्थायी अधिकार सम्झनु पर्छ र सो शब्दले इजाजतपत्र, भाडा सम्झौता, छनौट, रोयल्टी सम्झौता वा बहालवालाको हक समेतलाई जनाउँछ।

एउटा व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको सम्पत्ति माथिको प्रयोग गर्ने अधिकार अर्को व्यक्तिलाई दिनुलाई पट्टा (Lease) भनिन्छ। पट्टा दुई थरीको हुन्छ - भाडा वा रोयल्टी बुझाउने आवधिक पट्टा (Operating Lease) र वित्तीय पट्टा (Finance Lease)।

(व) प्राकृतिक व्यक्ति

“प्राकृतिक व्यक्ति” भन्नाले प्राकृतिक व्यक्ति विशेष सम्झनु पर्छ र यस ऐनको प्रयोजनको लागि सो शब्दले दर्ता भई वा नभई प्राकृतिक व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको एकलौटी फर्म तथा एउटै प्राकृतिक व्यक्तिको रूपमा मानिने गरी दफा ५० बमोजिम छनौट भएको दम्पती समेतलाई जनाउँछ ।

प्राकृतिक व्यक्ति (Natural Person) भन्नाले प्राकृतिक रूपबाट नै सिर्जिएका अर्थात् कानुनी रूपमा कृत्रिम तवरले खडा नगरिएको व्यक्ति विशेषलाई बुझाउँछ । प्राकृतिक व्यक्ति भन्नाले प्राकृतिक व्यक्तिको एकलौटी फर्म, ऐनको दफा ५० बमोजिम छनौट गरेको अवस्थाको दम्पती तथा आश्रितलाई भरणपोषण गर्नुपर्ने अवस्थाका विधुर र विधवालाई समेत मानिएको छ ।

(श) प्राकृतिक स्रोत बापतको भुक्तानी

“प्राकृतिक स्रोत बापतको भुक्तानी” भन्नाले देहायको कुनै भुक्तानीको रकम सम्झनु पर्छ :-

- (१) जमिनबाट पानी, खनिज पदार्थ वा अन्य जीवित वा निर्जीव स्रोत निकाल्ने अधिकार प्राप्त गरे बापतको भुक्तानी, वा
- (२) जमिनबाट समग्र वा आंशिक रूपमा निकालिएको प्राकृतिक स्रोत र खनिज पदार्थको जीवित वा निर्जीव स्रोतको परिमाण वा मूल्यका आधारबाट गणना गरिएको रकम ।

(ष) बजार मूल्य

“बजार मूल्य” भन्नाले कुनै सम्पत्ति वा सेवाका सम्बन्धमा असम्बन्धित व्यक्तिहरूबीच सामान्य बजार व्यवहारको सिलसिलामा सेवा वा सम्पत्तिको सामान्य कारोबार मूल्य सम्झनु पर्छ ।

(स) भाडा

“भाडा” भन्नाले घर बहाल समेतका मूर्त सम्पत्तिको बहालमा लगाएको पट्टा अन्तर्गत गरिएका प्रिमियम लगायतका सबै भुक्तानी सम्झनु पर्छ ।

तर यस शब्दले प्राकृतिक स्रोत बापत भएको भुक्तानीवाएकलौटी फर्म बाहेकको प्राकृतिक व्यक्तिले घर बहाल बापत प्राप्त गरेको रकमलाई जनाउँने छैन ।

(ह) भुक्तानी

“भुक्तानी” भन्नाले देहायको काम कारबाही सम्झनु पर्छ :-

- (१) कुनै एक व्यक्तिको रकम वा सम्पत्ति अर्को व्यक्तिको नाउँमा र कुनै अर्को व्यक्तिको दायित्व सो व्यक्तिको नाउँमा हस्तान्तरण भएमा,
- (२) कुनै एक व्यक्तिबाट सिर्जित सम्पत्ति सो सम्पत्तिको सिर्जनापछि अर्को व्यक्तिको स्वामित्वमा भएमा वा कुनै एक व्यक्तिको दायित्वको भार अर्को व्यक्तिले बहन गरेमा,
- (३) एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई सेवा प्रदान गरेमा,
- (४) कुनै एक व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको सम्पत्ति अर्को व्यक्तिले प्रयोग गरेमा वा प्रयोगको लागि उपलब्ध भएमा ।

ऐनको दफा २४ को उपदफा (१) मा व्यवसाय वा लगानीबाट भएको आयको गणनाको लेखाङ्कन एक्रुअल आधारमा गर्दा भुक्तानी प्राप्त गर्ने अधिकार सिर्जना हुनासाथ त्यस्तो भुक्तानी प्राप्त गरेको मानी आयको गणनामा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपाल लेखामान १ (Nepal Accounting Standard on Presentation of Financial Statements) मा समेत Accrual आधारमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । व्यक्तिको आय गणना गर्दा तथा खर्च कट्टी दावी गर्दा “भुक्तानी” को भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । भुक्तानी (Payment) शब्दले यथार्थमा कुनै व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई लाभान्वित गराउन सक्ने हरेक माध्यमलाई समावेश गरेको छ । तलको उदाहरणबाट यस सम्बन्धमा थप प्रकाश पारिएको छ ।

उदाहरण २.१०: मानौं, वृद्धि आचार्य भन्ने व्यक्तिले स्कट नेपाल प्रा.लि.नामको संस्थालाई रु.५०,०००/- मूल्य बराबरको सेवा उपलब्ध गराएका रहेछन् । उक्त संस्थाले निजलाई सो सेवाको मूल्य नगदमा भुक्तानी नदिई निजको छोरासँग सो संस्थाले लिनुपर्ने रकमसँग मिलान गरेको रहेछ भने सो अवस्थामा निज आचार्यले रकम भुक्तानी नलिए पनि भुक्तानी प्राप्त गरे सरह मानिनेछ ।

उदाहरण २.११: एक मेडिकल डाक्टर एउटा कम्पनीको कर्मचारीको नियमित स्वास्थ्य उपचारको लागि नियुक्त भएका रहेछन् । सो कम्पनीले निज डाक्टरलाई उपरोक्त सेवा बापत कुनै भुक्तानी दिने गरेको रहेनछ तर सो कम्पनीले रु.२०,०००/- आफैले भाडा तिरी एउटा कोठा निज डाक्टरलाई उपलब्ध गराएको रहेछ । उक्त कोठाबाट निज डाक्टरले आफ्नो पेशा समेत सञ्चालन गर्दा रहेछन् । सो कम्पनीले आफूले सिर्जना गरेको सम्पत्ति (Lease Right) निज डाक्टरलाई उपलब्ध गराएको हुँदा रु.२०,०००/- निज डाक्टरले भुक्तानी प्राप्त गरेको मानिनेछ ।

उदाहरण २.१२: एउटा गाडी मर्मत गर्ने संस्थामा एक जना वकिल कानुनी परामर्शदाताको रूपमा नियुक्त भएका रहेछन् । निज वकिलले सो संस्थाबाट कुनै पारिश्रमिक लिने नगरेको तर आफ्नो सवारी साधनको नियमित मर्मत संभार सोही संस्थाबाट बिना मूल्यमा गराउने गरेका रहेछन् । यस्तो अवस्थामा सो संस्थाले उपलब्ध गराएको मर्मत सम्बन्धी सेवाको मूल्य निज वकिलले भुक्तानी पाएको मानिनेछ ।

(क्ष) मुनाफाको वितरण

“मुनाफाको वितरण” भन्नाले मुनाफाको पुँजीकरण समेत दफा ५३ बमोजिम भएको कुनै निकायको मुनाफाको वितरण सम्झनु पर्छ ।

ऐनको दफा ५३ मा निकायबाट आफ्नो कुनै हिताधिकारीलाई कुनै पनि हैसियतले गरिएको भुक्तानी वा मुनाफाको पुँजीकरणलाई वितरण मानिएको छ । निकायले आफ्ना हिताधिकारीलाई बोनस शेयर वितरण गरेको अवस्था समेत मुनाफाको वितरण भएको मानिन्छ । तर, निकायले हिताधिकारीबाट कुनै प्रतिफल प्राप्त गरेको रहेछ र त्यस्तो प्रतिफल बापत बजार मूल्यका आधारमा सो निकायले हिताधिकारीलाई गरेको भुक्तानी भने मुनाफाको वितरण मानिने छैन ।

उदाहरण २.१३: मानौं, नेपाल घडी कम्पनी लि.ले साधारण सभामा आफ्ना शेयरधनीलाई नगद लाभांश नदिई रु.१५,०००/- मूल्य पर्ने घडी रु.५,०००/- मूल्य लिई आफ्ना शेयरधनीलाई वितरण गरेको रहेछ भने बजार मूल्य र हिताधिकारीबाट प्राप्त मूल्यबीचको फरक, अर्थात् रु.१०,०००/- लाई मुनाफाको वितरण मानिने छ ।

उदाहरण २.१४: मानौं, नेपाल कम्पनी लि.ले आफ्नो एक शेयरधनीको भवन कार्यालय प्रयोजनको निमित्त भाडामा लिएको रहेछ । उक्त भवनको चलनचल्ती भाडा रु.१०,०००/- प्रति महिना सो कम्पनीले निज शेयरधनीलाई भुक्तान गर्ने गरेको रहेछ भने मुनाफाको वितरण मानिदैन ।

निकायबाट मुनाफाको वितरण सम्बन्धी थप व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १३ मा गरिएको छ ।

(त्र) यूनिट ट्रष्ट

“यूनिट ट्रष्ट” भन्नाले कम्तीमा बीस जना व्यक्तिहरूका लाभको लागि ट्रष्टीले सम्पत्ति धारण गर्ने व्यवस्था भई आय वा पुँजीमा सहभागी हुन पाउने व्यक्तिहरूको अधिकारलाई धारण गरेको इकाईहरूको संख्याद्वारा निर्धारित आधारमा विभाजन हुने व्यवस्था गरिएको ट्रष्ट सम्झनु पर्छ ।

(ज्ञ) रोजगारी

“रोजगारी” भन्नाले कुनै पनि किसिमको विगत, वर्तमान वा भावी रोजगारी सम्झनु पर्छ ।

सामान्यतया Contract of Service ले रोजगारी बुझाउँछ भने Contract for Service ले परामर्शदाता (Consultant)तर्फ ईगित गर्दछ । “रोजगारी” शब्दले काम गर्ने (Employee) तथा काम लगाउने (Employer) बीचको सम्बन्ध खुल्ने एवम् रोजगारीको शर्त अनुसार आफ्नो ज्ञान, अनुभव, सिप, जाँगर तथा श्रम प्रयोग गरी व्यवस्थापकीय, सुपरीवेक्षण, प्रशासकीय, प्राविधिक वा यस्तै अन्य कुनै काम गरी सो व्यक्ति वा निकायको लिखित वा अलिखित कर्मचारी सेवा सर्त तथा सुविधा वा यस्तै अन्य सर्त तथा सुविधा सम्बन्धी प्रावधान लागू हुने गरी सो निकायबाट काम गर्ने व्यक्तिले तलब वा ज्याला वा यस्तै अन्य भुक्तानी पाउन सक्ने प्रबन्धलाई जनाउँछ । यस्तो काममा लगाउने व्यक्ति बासिन्दा वा गैर बासिन्दा हुन सक्छ ।

ऐनको दफा २२ को उपदफा (२) बमोजिम प्राकृतिक व्यक्तिले निजको रोजगारी तथा लगानीबाट प्राप्त हुने आयको गणना गर्दा कर प्रयोजनको लागि नगद आधारमा लेखाङ्कन गर्नु पर्नेछ । तसर्थ रोजगारीको सन्दर्भमा जतिखेर नगद भुक्तानी हुन्छ सोही समयमा, अर्थात विगत वर्षको रोजगारी, वर्तमान रोजगारी वा भविष्यमा रोजगारी गर्ने गरी हाल प्राप्त भएको नगद भुक्तानीलाई हालको आयमा समावेश गर्नुपर्दछ ।

उदाहरण २.१५: विगत रोजगारीको उदाहरण: मानौ ललित भन्ने व्यक्तिले एउटा कम्पनीमा २०५३ सालदेखि रोजगारी गर्दै आएका रहेछन् । २०६१ सालदेखि निजले काम गर्ने संस्थाको व्यवसाय बिग्रन गई आर्थिक अवस्था खराब भएको र सो कम्पनीले आफ्ना कर्मचारीलाई खाइपाई आएको तलबको ५०% मात्र तलब भुक्तान गरी आएको रहेछ । आ.व.२०६५।६६ सालमा उक्त कम्पनीको व्यवसाय उल्लेख्य रूपमा वृद्धि भएको कारण विगत २०६१ साल देखि बाँकी रहेको ५०% तलब निज ललितलाई २०६५ साल माघ महिनामा भुक्तान गरेको रहेछ । यस अवस्थामा सो कम्पनीले Accrual आधारमा हुन आउने तलब सम्बन्धित आय वर्षमा नै खर्च लेख्न सक्ने भए पनि निज ललितले भने विगतको रोजगारीको भुक्तानी २०६५ साल माघमा नगद प्राप्त गरेको हुँदा नगद भुक्तानीका आधारमा आ.व.२०६५।६६ को आयमा समावेश गर्नुपर्दछ ।

उदाहरण २.१६: भविष्यको रोजगारीको उदाहरण: मानौ, सुवर्ण भन्ने व्यक्तिले एक कम्पनीमा काम गर्ने गरेका रहेछन् । निजलाई रकमको आवश्यकता परेको र आगामी वर्ष तलब भुक्तानी नलिने शर्तमा सो कम्पनीबाट एक वर्षको तलब अग्रिम भुक्तानी लिएका रहेछन् । निजले सो रकम भविष्यमा रोजगारी गर्ने शर्तमा प्राप्त गरेको हुँदा यस्तो रकम निजले सो रकम प्राप्त गरेको आय वर्षको रोजगारीको आयमा गणना गर्नुपर्दछ ।

रोजगारी सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १७ मा गरिएको छ ।

(कक) रोयल्टी

“रोयल्टी” भन्नाले अमूर्त सम्पत्तिको पट्टा अन्तर्गत गरिएको कुनै भुक्तानी सम्झनु पर्छ र सो शब्दले देहायका उद्देश्यका लागि गरिने कुनै भुक्तानी समेतलाई जनाउँछ :-

- (१) प्रतिलिपि अधिकार, पेटेन्ट, डिजाइन, मोडेल, योजना, गोप्य सूत्र वा प्रक्रिया वा ट्रेडमार्कको प्रयोग वा प्रयोग गर्ने अधिकार राख्ने ,
- (२) प्रविधिको ज्ञान प्रदान गर्ने,
- (३) चलचित्रजन्य फिल्म, भिडियो टेप, ध्वनि रिकर्डिङ वा कुनै अन्य यस्तै माध्यमको प्रयोग वा प्रयोग गर्ने अधिकार र औद्योगिक, व्यापारिक वा वैज्ञानिक अनुभव प्रयोग गर्ने वा प्रदान गर्ने,
- (४) उपखण्ड (१), (२) वा (३) बमोजिमका कुरामा सहायक हुने किसिमले कुनै सहयोग प्रदान गर्ने, वा

- (५) उपखण्ड (१), (२), (३) वा (४) बमोजिमका कुराका सम्बन्धमा पूर्ण वा आंशिक बन्देज मान्ने ।

तर यस शब्दले प्राकृतिक स्रोतबापतको भुक्तानीलाई जनाउँने छैन ।

रोयल्टी शब्दले अमूर्त सम्पत्तिको पट्टा अन्तर्गतका भुक्तानी वा अमूर्त सम्पत्तिको उपयोग बापतका भुक्तानीलाई बुझाउँछ । जस्तो: Trade Name प्रयोग गर्ने अधिकार दिए बापत प्राप्त हुने भुक्तानी, गायक, गीतकार वा संगीतकारका गीत कुनै रेडियो स्टेशनले बजाए बापत दिइने भुक्तानी आदि ।

(कख) लगानी

“लगानी” भन्नाले देहाय बमोजिम बाहेक एक वा एक भन्दा बढी सम्पत्ति धारण गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्ति लगानी गर्ने कार्य सम्भन्तुपर्छ :-

- (१) सम्पत्तिमा स्वामित्व राख्ने व्यक्तिबाट निजी प्रयोगमा ल्याइएको सम्पत्ति राख्ने कार्य,
(२) रोजगारी वा व्यवसाय ।

तर गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति राख्ने कार्य लगानी मानिने छ ।

सम्पत्ति धारण (Hold)गरी आयआर्जन गर्ने कार्यलाई लगानी भनिन्छ । सम्पत्तिमा स्वामित्व राख्ने व्यक्तिबाट निजी प्रयोगमा ल्याइएको सम्पत्ति राख्ने कार्य वा रोजगारी वा व्यवसायमा प्रयोग गरिएका सम्पत्ति बाहेकका सम्पत्तिमा स्वामित्व राख्ने एवम् गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति राख्ने कार्य जस्ता कार्यलाई लगानी भनिन्छ । सामान्यतया: लगानीको आय आर्जन गर्ने कार्यमा आय आर्जन गर्ने व्यक्तिको निरन्तर सहभागिता (Active Engagement) रहँदैन । लाभांश, व्याज, प्राकृतिक स्रोत बापतको भुक्तानी, भाडा, रोयल्टी, लगानी बीमाबाट प्राप्त लाभ, स्वीकृति प्राप्त नगरेको अवकाश कोषको हितबाट प्राप्त लाभ, स्वीकृत अवकाश कोषबाट गरिएको अवकाश भुक्तानी वा गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्तिको निःसर्ग (Disposal) बाट प्राप्त खुद लाभ जस्ता आय लगानीको आय वा प्रतिफल हुन्छ । लगानी मानिन सम्पत्ति धारणको प्रकृतिलाई ध्यान

दिनुपर्छ । सामान्यतया लगानीको प्रयोजनको लागि धारण गरिएको सम्पत्ति लामो समयसम्म धारण गरिन्छ । लगानीमा सोही सम्पत्तिबाट आय हुने तथा व्यवसायमा सो सम्पत्ति किनबेच वा अन्य तवरले प्रयोग गरी आयआर्जन गरिने हुन्छ ।

लगानी तथा लगानीको आयका सम्बन्धमा विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद २१ मा गरिएको छ ।

(कग) लगानी बीमा

“लगानी बीमा” भन्नाले देहायका कुनै बीमा सम्भन्तु पर्छ :-

- (१) बीमित व्यक्ति वा बीमित व्यक्तिको सम्बद्ध व्यक्तिको मृत्यु सम्बन्धी घटनाका हकमा गरिएको बीमा,
(२) बीमित व्यक्ति वा निजको सम्बद्ध व्यक्तिको व्यक्तिगत चोटपटक वा कुनै खास तवरमा असक्षम हुने घटना सम्बन्धी बीमा,

तर बीमाको बीमा सम्झौता कम्तीमा पाँच वर्षसम्म बहाल रहने वा बहालीको समय सीमा नभएको र करारमा उल्लिखित विशेष परिस्थितिहरूमा बाहेक पाँच वर्षको अवधि भुक्तान हुनु अगावै बीमकबाट अन्त्य गर्न नसकिने गरी गरिएको हुनु पर्नेछ ।

- (३) कुनै रकम वा श्रृंखलाबद्ध रकमहरू भविष्यमा बीमितलाई भुक्तानी हुने गरी गरिएको बीमा,
(४) उपखण्ड (१), (२), वा (३) अन्तर्गतका बीमाको पुनर्बिमा, र

(५) उपखण्ड (४) मा उल्लिखित पुनर्बीमाको पुनर्बीमा ।

लगानी बीमाको उदाहरणको रूपमा Life Insurance, Superannuation, Endowment Policy, आदि जस्ता कारोबारलाई लिन सकिन्छ । जीवन सम्बन्धी जोखिमसँग सम्बन्धित बीमा भए पनि Accidental Insuranceको सम्झौता (जोखिम) अवधि पाँच वर्षभन्दा कम अवधिमा समाप्त हुने भए त्यस्तो सम्झौता भने लगानी बीमा अन्तर्गत पर्दैनन् ।

लगानी बीमा सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १९ मा गरिएको छ ।

(कघ) लाभांश

“लाभांश” भन्नाले निकायबाट हुने वितरण सम्झनु पर्छ ।

लाभांश (Dividend) भन्नाले निकायले आफ्ना हिताधिकारी (Shareholders) लाई वितरण गर्ने मुनाफाको अंशलाई बुझाउँछ । उक्त शब्दले मुनाफाको पुँजीकरण अर्थात् बोनस शेयर समेतलाई जनाउँछ ।

लाभांश सम्बन्धी थप व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १३ मा गरिएको छ ।

(कङ) बासिन्दा व्यक्ति

“बासिन्दा व्यक्ति” भन्नाले कुनै आय वर्षका सम्बन्धमा देहायका व्यक्ति सम्झनु पर्छ :-

(१) प्राकृतिक व्यक्तिको सम्बन्धमा, -

- (क) सामान्य बसोबासको स्थान नेपालमा रहेको,
- (ख)अविच्छिन्न ३६५ दिनको अवधिमा १८३ दिन वा सो भन्दा बढी नेपालमा रहेको, वा
- (ग) नेपाल सरकारबाट आय वर्षको कुनै समयमा विदेशमा खटाइएको ।

(२) साभेदारी फर्म,

(३) ट्रष्टको सम्बन्धमा त्यस्तो ट्रष्ट जुन, -

- (क) नेपालमा स्थापना भएको,
- (ख) ट्रष्टको ट्रष्टी आय वर्षमा बासिन्दा व्यक्ति भएको, वा
- (ग) ट्रष्टलाई आय वर्षमा बासिन्दा व्यक्ति वा निज संलग्न भएको व्यक्तिहरूको समूहले प्रत्यक्ष वा एक वा बढी मध्यस्थ निकाय (इन्टरपोज्ड इन्टिटी) हरूको माध्यमद्वारा नियन्त्रण गरेको ।

(४) कम्पनीको सम्बन्धमा त्यस्तो कम्पनी जुन, -

- (क) नेपालको कानून अन्तर्गत संस्थापित भएको, वा
- (ख) कुनै आय वर्षमा नेपालमा सो कम्पनीको व्यवस्थापन प्रभावकारी रहेको ।

(४क) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार,

(५) गाउँपालिका, नगरपालिका वा जिल्ला समन्वय समिति,

(६) कुनै विदेशी सरकार वा सो सरकार अन्तर्गतका प्रान्तीय वा स्थानीय सरकारको त्यस्तो निकायको सम्बन्धमा जुन, -

- (क) नेपालको कानून अन्तर्गत स्थापित भएको, वा
- (ख) कुनै आय वर्षमा नेपालमा त्यस्तो निकायको व्यवस्थापन प्रभावकारी रहेको ।

(७) कुनै सन्धि सम्झौता अन्तर्गत स्थापित संस्था वा निकाय, र

(द) गैर बासिन्दा व्यक्तिको नेपालमा रहेको विदेशी स्थायी संस्थापन ।

आयकर ऐन, २०५८ मा बासिन्दा व्यक्तिको अवधारणा महत्वपूर्ण रहेको छ । बासिन्दा व्यक्तिको अवस्थाबारे निम्नानुसार व्याख्या गरिएको छ:-

- प्राकृतिक व्यक्तिको सामान्य बसोबासको स्थान नेपालमा रहेको, अविच्छिन्न ३६५ दिनको अवधिमा १८३ दिन वा सो भन्दा बढी नेपालमा रहेको वा नेपाल सरकारबाट आय वर्षको कुनै समयमा विदेशमा खटाइएको जुनसुकै अवस्था भए पनि त्यस्तो व्यक्ति नेपालको बासिन्दा मानिन्छ ।

(क) सामान्य बसोबासको स्थान (Habitual Place of Abode) नेपालमा रहेको भन्नाले सम्बन्धित व्यक्तिको मुख्य Economic Activity हुने स्थानलाई जनाउँदछ । नेपालमा स्थायी ठेगाना वा घर (Permanent Address) हुनुले मात्र सामान्य बसोबासको स्थान नेपाल मानिदैन । सामान्यतया: निजको अर्थोपार्जनको मुख्य स्थललाई सामान्य बसोबासको स्थान भनिन्छ । यस्तो अवस्था तलको उदाहरणबाट प्रष्ट पारिएको छ ।

उदाहरण २.१७: मानौं, चितवनमा स्थायी घर भएको ओम बहादुर थापा भन्ने व्यक्ति विगत तीन वर्षदेखि वैदेशिक रोजगारीको सिलसिलामा मलेसिया गएका रहेछन् । निज ओम बहादुर वर्षको एक पटक आफ्नो परिवारलाई भेट्न नेपाल आउने गरेका रहेछन् । निजले आफूले विदेशमा रहँदा कमाएको पचास प्रतिशतभन्दा बढी रकम नेपालमा आफ्नो परिवारलाई पठाउने गरेका रहेछन् । यस अवस्थामा निजको स्थायी घर नेपाल भए तापनि मुख्य रूपमा निजको बसोबासको निरन्तरता र आर्थिक गतिविधि नेपालमा नभएको कारण निजको सामान्य बसोबास नेपाल भएको मानिदैन ।

उदाहरण २.१८: माथि उदाहरण २.१७ मा यदि निज ओम बहादुर थापाको व्यवसाय नेपालमा भएको र सोही व्यवसायको सन्दर्भमा वा अन्य निजी कारणले सो वर्ष १८३ दिनभन्दा बढी नेपाल बाहिर विभिन्न मुलुकहरू भ्रमण गरेका रहेछन् भने त्यस्तो अवस्थामा निजको Major Economic Activities नेपाल भएको कारण निजको सामान्य बसोबासको स्थान नेपाल भएको मानिन्छ ।

(ख) अविच्छिन्न ३६५ दिनको अवधिमा १८३ दिन वा सो भन्दा बढी नेपालमा रहेको दिन गणना गर्दा नेपालभित्र आएको दिनदेखि नेपालबाट प्रस्थान गरेको दिनसम्म गणना गरिनुपर्छ । यस अवस्थालाई तलको उदाहरणबाट थप प्रष्ट पारिएको छ ।

उदाहरण २.१९: माथि उदाहरण २.१८ मा यदि निज ओम बहादुर थापा भाद्र ६, २०६३ मा वैदेशिक रोजगारीको सिलसिलामा मलेसिया गएका रहेछन् र भदौ ५, २०६५ मा नेपाल फर्की सो पश्चात लगातार स्थायी रूपले नेपालमा नै बसोबास गरिरहेका रहेछन् । निज ओम बहादुर भाद्र ६, २०६३ मा नेपाल छोडेको कारण आय वर्ष २०६३/६४ र आय वर्ष २०६४/६५ को निमित्त निज ओम बहादुर नेपालमा अविच्छिन्न ३६५ दिनको अवधिमा १८३ दिनभन्दा कम बसेको हुँदा निज उक्त आय वर्षहरूको लागि गैर बासिन्दा व्यक्ति मानिन्छ । एवम् प्रकारले आय वर्ष २०६५/६६ को लागि निज १८३ दिनभन्दा बढी नेपालमा बसेको हुँदा उक्त आर्थिक वर्षको लागि निज नेपालको बासिन्दा मानिन्छ । यस उदाहरणमा निज ओम बहादुर २०६३ भाद्र ६ गतेदेखि २०६४ आषाढ मसान्तसम्म १८३ दिन भन्दा घटी नेपालमा रहेकोले निज आय वर्ष २०६३/६४ को लागि गैर बासिन्दा हुन जान्छन् । त्यस्तै, आय वर्ष २०६४/६५ मा पूरै अवधि नेपालमा नबसेकाले गैर बासिन्दा हुन जान्छन् । त्यसैगरी निज आय वर्ष २०६५/६६ मा ३३० दिन नेपालमा बसेकाले यो आय वर्षका

लागि मानिन्छन् ।	बासिन्दा	व्यक्ति
---------------------	----------	---------

- (ग) नेपाल सरकारबाट आय वर्षको कुनै समयमा विदेशमा खटाइएको खण्डमा त्यस्तो खटाइएको व्यक्ति नेपालको बासिन्दा हुने अवस्था तलको उदाहरणबाट प्रष्ट हुन्छ ।

उदाहरण २.२०: माथि उदाहरण २.१७ मा यदि निज ओम बहादुर थापा अन्य वैदेशिक रोजगारीको बदला विदेशस्थित नेपाली राजदूतावासमा नेपाल सरकारद्वारा काजमा खटाइएको र विगत चार वर्षदेखि सोही स्थानमा कार्यरत कर्मचारी रहेछन् भने त्यस्तो अवस्थामा निज नेपालको बासिन्दा भएको मानिन्छ ।

- नेपालमा स्थापना भएको ट्रष्टको ट्रष्टी सम्बन्धित आय वर्षमा बासिन्दा व्यक्ति भएको, वा ट्रष्टलाई आय वर्षमा बासिन्दा व्यक्ति वा निज संलग्न भएको व्यक्तिहरूको समूहले प्रत्यक्ष वा एक वा बढी मध्यस्थ निकाय (इन्टरपोज्ड इन्टिटी)हरूको माध्यमद्वारा नियन्त्रण गरेको ट्रष्टलाई पनि नेपालको बासिन्दा मानिन्छ । यस अवस्थालाई तलको उदाहरणबाट प्रष्ट पारिएको छ ।

उदाहरण २.२१: मानौं, भारतको कोलकातामा एउटा ट्रष्ट सञ्चालनमा रहेछ । उक्त ट्रष्टलाई नेपालका बासिन्दाहरूले नियन्त्रण गर्ने गरेका रहेछन् भने त्यस्तो ट्रष्टलाई पनि नेपालको बासिन्दा मानिन्छ ।

- गैर बासिन्दा व्यक्तिको नेपालमा रहेको विदेशी स्थायी संस्थापनलाई नेपालको बासिन्दा मानिन्छ । स्थायी संस्थापन भन्नाले ऐनको दफा २ को खण्ड (कद) बमोजिम कुनै व्यक्तिले पूर्ण वा आंशिक रूपमा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने स्थानलाई बुझाउँछ । उदाहरणको लागि, विदेशमा दर्ता भएका निर्माण कम्पनीले नेपालमा कुनै परियोजना सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले स्थापना गरेको नेपालस्थित कार्यालय ।

(कच) व्यक्ति

“व्यक्ति” भन्नाले प्राकृतिक व्यक्ति वा निकाय सम्झनु पर्छ ।

व्यक्ति शब्दले Natural Person (जस्तै, राम, जोन, रहिमआदि) तथा कानुनी व्यक्ति अर्थात Artificial Person (जस्तै, कम्पनी, ट्रष्ट, संस्थानआदि) दुवैलाई बुझाउँछ । यस सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद ४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

(कछ) व्यवस्थापक

“व्यवस्थापक” भन्नाले कुनै निकायको व्यवस्थापकीय निर्णयहरू गर्ने काममा संलग्न हुने व्यक्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कुनै ट्रष्टको ट्रष्टी र विदेशी स्थायी संस्थापनमा स्वामित्व भएको व्यक्ति समेतलाई जनाउँछ ।

(कज) व्यवसाय

“व्यवसाय” भन्नाले कुनै पनि प्रकारको उद्योग, व्यापार, पेशा वा यस्तै अन्य प्रकृतिका व्यावसायिक कारोबार सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तै प्रकारका विगत, वर्तमान वा भावी व्यवसायहरूलाई समेत जनाउँछ ।

तर यस शब्दले रोजगारीलाई जनाउँने छैन ।

रोजगारीका सम्बन्धमा सामान्यतया: श्रमको उपभोग हुन्छ । त्यस्तै व्यवसाय तथा लगानीमा श्रम तथा पुँजी उपभोग हुन्छ । लगानीमा सामान्यतया सम्पत्ति धारण गर्ने तथा आयआर्जन गर्ने सन्दर्भमा सो व्यक्तिको सक्रिय सहभागिता (Active Engagement) हुँदैन । व्यवसायको सन्दर्भमा भने सो व्यक्तिको आयआर्जन गर्ने कार्यमा सक्रिय सहभागिता (Active

Engagement) हुन्छ । माथि लगानीको व्याख्या गर्ने सन्दर्भमा दिइएको उदाहरणमा सम्पत्ति धारण गरी सक्रिय सहभागी नभई भाडामात्र आर्जन गर्ने कार्यलाई लगानी मानिन्छ भने सो व्यक्ति सक्रिय सहभागी भई सम्पत्ति एवम् बहाल आयलाई व्यवस्थापन गर्ने गरेको रहेछ भने सोलाई व्यवसाय मानिन्छ । यस अर्थमा निकायको सामान्यतया लगानीको आय हुँदैन । व्यवसाय अन्तर्गत उद्योग (Industry) अर्थात कुनै वस्तु उत्पादन गरी बिक्री गर्ने, व्यापार (Trading) अर्थात कुनै Tangible वा Intangible वस्तुको खरिद बिक्री गर्ने, पेशा (Profession) वा यस्तै अन्य प्रकृतिका व्यावसायिक कारोबार पर्दछन् ।

(कभ) ब्याज

“ब्याज” भन्नाले देहायका भुक्तानी वा लाभ सम्झनु पर्छ :-

- (१) साँवा बाहेक ऋण दायित्व अन्तर्गतको भुक्तानी,
- (२) छुट, ऋण दायित्व अन्तर्गतको छुट, प्रिमियम, अदलबदल भुक्तानी वा त्यस्तै भुक्तानीको माध्यमबाट प्राप्त गरिएको लाभ, र
- (३) वार्षिक वृत्ति वा किस्ताबन्दी बिक्री अन्तर्गत सम्पत्ति प्राप्त गर्ने व्यक्तिलाई वा वित्तीय पट्टा अन्तर्गत कुनै सम्पत्तिको प्रयोग बापत कुनै व्यक्तिलाई गरिने भुक्तानीमध्ये ब्याजको रूपमा लिइने दफा ३२ बमोजिमका रकमहरू ।

ब्याज भन्नाले सामान्यतया: पुँजी वा लगानीको प्रतिफललाई लिन सकिन्छ । कुनै लगानी फिर्ता आउँदा लगानी गरिएको पुँजी भन्दा बढी रकम फिर्ता भएको खण्डमा यसरी प्राप्त हुने थप रकमलाई ब्याज मानिन्छ । ऋण दायित्व अन्तर्गतको छुट, प्रिमियम वा अदलबदल भुक्तानी (Discount, Premium or Swap)लाई पनि ब्याज मानिन्छ । वार्षिक वृत्ति वा किस्ताबन्दीमा हुने बिक्री वा वित्तीय संस्थाले तोकिएको किस्ताबन्दी (Fixed Installment) का आधारमा प्रदान गर्ने कर्जाको हकमा निश्चित गरिएको किस्तामा पुँजी तथा ब्याज समावेश हुन्छ र यस्तो किस्ता प्राप्त गर्ने व्यक्तिले सो किस्तामा पुँजी फिर्ता भएको रकमलाई पुँजी (अर्थात सम्पत्ति) मा समायोजन गर्नुपर्छ भने ब्याजको अंशलाई आम्दानी गणना गर्नुपर्दछ । त्यस्तै, यसरी किस्ता भुक्तानी गर्ने व्यक्तिले तिर्ने किस्तामा समावेश भएको पुँजीको अंशलाई दायित्वमा समायोजन गर्नुपर्छ भने ब्याजको अंशलाई ऐनको अधीनमा रही खर्च दाबी गर्नुपर्दछ । कर्जा वा निक्षेपमा नियमित प्राप्त हुने ब्याजको अलावा अन्य तवरबाट गणना गरिने ब्याजको उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

उदाहरण २.२२: मानौं, एउटा बैङ्कले नेपाल राष्ट्र बैङ्कले जारी गरेको रु.१ करोडको ९० दिनमा भुक्तानी प्राप्त हुने ट्रेजरी बील, रु.९८ लाख ५० हजारमा खरिद गरेको रहेछ । लगानी गर्दा रु.९८ लाख ५० हजार लगानी गरेको भए तापनि भुक्तानीको समयमा सो बैङ्कलाई रु.१ करोड प्राप्त हुने हुँदा यसरी बढी प्राप्त भएको रकम रु.१,५०,०००/- लाई ब्याज मानिन्छ ।

उदाहरण २.२३: मानौं, एउटा वित्तीय संस्थाले वार्षिक रु.११,४८,०३७- Fixed Installment मा तिर्ने गरी रु.५० लाखको कर्जा एकजना ग्राहकलाई प्रदान गरेको रहेछ । उक्त कर्जामा ब्याज दर १० प्रतिशत रहेछ भने सो प्राप्त गरिने किस्तालाई निम्नानुसार पुँजी फिर्ता तथा ब्याज आम्दानी गणना गर्नुपर्दछ :

साँवा बाँकी रु.	किस्ता रकम रु.	साँवा फिर्ता रु.	ब्याज रकम रु.
५०,००,०००।-	११,४८,०३७।-	६,४८,०३७।-	५,००,०००।-
४३,५१,९६३।-	११,४८,०३७।-	७,१२,८४१।-	४,३५,१९६।-
३६,३९,१२२।-	११,४८,०३७।-	७,८४,१२५।-	३,६३,९१२।-
२८,५४,९९७।-	११,४८,०३७।-	८,६२,५३७।-	२,८५,५००।-
१९,९२,४६०।-	११,४८,०३७।-	९,४८,७९१।-	१,९९,२४६।-
१०,४३,६६९।-	११,४८,०३७।-	१०,४३,६७०।-	१,०४,३६७।-
	६८,८८,२२२।-	५०,००,०००।-	१८,८८,२२२।-

ब्याज गणना तथा पुँजी फिर्ता सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद ७ मा गरिएको छ ।

(क) व्यापारिक मौज्जात

“व्यापारिक मौज्जात” भन्नाले कुनै व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको निजद्वारा सञ्चालित नियमित व्यवसायको क्रममा बिक्री गरिने सम्पत्ति, कार्य प्रगतिमा रहेको सम्पत्ति र सम्पत्तिमा समाविष्ट हुने सामग्रीहरूको मौज्जात सम्झनु पर्छ ।

तर यस शब्दले विदेशी मुद्रामा रहेको सम्पत्तिलाई जनाउँने छैन ।

व्यवसायमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा बिक्रीको प्रयोजनको लागि राखिएका सम्पत्तिहरूलाई व्यापारिक मौज्जात भनिन्छ । व्यक्तिको व्यवसायको आधारमा यस्तो वस्तुको उदाहरण फरक फरक हुन सक्दछ । जस्तै, फर्निचर किनबेच गर्ने व्यक्तिको लागि फर्निचर व्यापारिक मौज्जात हुन्छ भने अन्य व्यक्तिको लागि भने सो ह्रासयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ । उत्पादनको सिलसिलामा कार्य प्रगति (Work-in-progress) मा रहेका सम्पत्ति पनि व्यापारिक मौज्जात अन्तर्गत पर्दछन् ।

कुनै बैङ्कले विदेशी मुद्रा र यात्रुचेक आफ्नो मौज्जातमा राखेका रहेछन् भने यस्तो विदेशी मुद्रा र यात्रुचेकलाई व्यापारिक मौज्जात नमानी वैदेशिक सम्पत्ति (Foreign Currency Assets) मानिन्छ ।

(कट) व्यावसायिक सम्पत्ति

“व्यावसायिक सम्पत्ति” भन्नाले कुनै व्यवसायमा प्रयोग गरिएको कुनै सम्पत्ति सम्झनु पर्छ ।

तर यस शब्दले व्यापारिक मौज्जात वा व्यवसायको ह्रासयोग्य सम्पत्तिलाई जनाउँने छैन ।

व्यावसायिक सम्पत्तिमा व्यापारिक मौज्जात वा व्यवसायको ह्रासयोग्य सम्पत्ति बाहेक अन्य सम्पत्ति, जस्तै शेयर, जग्गा, लिनुपर्ने रकम, पेशकी हिसाब, नगद तथा बैङ्क मौज्जात आदि पर्दछन् । स्पष्ट शब्दमा भन्नु पर्दा व्यवसायको स्वामित्वमा रहेको व्यापार मौज्जात र ह्रासयोग्य सम्पत्ति बाहेकको सबै सम्पत्ति व्यावसायिक सम्पत्ति हुन्छ । व्यावसायिक सम्पत्ति तथा अन्य

सम्पत्तिको तुलनात्मक अवस्था यसै परिच्छेदको बुँदा ३ (कघ) मा उल्लिखित सम्पत्तिको प्रकार (Category) दर्शाउने व्याख्या चित्रबाट समेत स्पष्ट पारिएको छ ।

(कठ) वितरण

“वितरण” भन्नाले दफा ५३ मा उल्लेख भए बमोजिम कुनै निकायबाट हुने वितरण सम्झनु पर्छ ।

सामान्यतया: हिताधिकारी तथा निकायबीच Arms Length को सिद्धान्तका आधारमा गरिने कारोबार(लेनदेनको व्यावसायिक कारोबार) र सोसँग सम्बन्धित भुक्तानीबाहेक अन्य भुक्तानीलाई निकायबाट हुने वितरण मानिन्छ । ऐनको दफा ५३ मा निकायको मुनाफाको वितरण तथा पुँजी फिर्ताको अवस्था स्पष्ट पारिएको छ । त्यस्तै सामान्यतया कुनै निकायको वितरणले सो निकायको सम्पत्ति र दायित्वको मूल्य घटाउने भएमा मात्र त्यस्तो वितरण मुनाफाको वितरण वा पुँजीको फिर्ता मानिन्छ । यसै परिच्छेदको बुँदा २.२ (क्ष) मा निकायबाट हुने मुनाफाको वितरणका अवस्था व्याख्या गरिएको छ ।

निकायबाट हुने वितरण सम्बन्धी थप व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १३ मा गरिएको छ ।

(कठ१) विद्युतीय माध्यम

“विद्युतीय माध्यम” भन्नाले कम्प्यूटर, फ्याक्स, इमेल, इन्टरनेट, विद्युतीय क्यास मेशिन, फिस्कल प्रिन्टर सम्झनु पर्दछ र सो शब्दले विभागले तोकेका अन्य स्वीकृत माध्यमलाई समेत जनाउँछ ।

(कड) विदेश पठाएको आय

“विदेश पठाएको आय” भन्नाले गैर बासिन्दा व्यक्तिको नेपालस्थित दफा ६८ बमोजिमको विदेशी स्थायी संस्थापनले विदेश पठाउनु पर्ने आय बैङ्क मार्फत विदेश पठाएको वा अन्य कुनै पनि तरिकाले भुक्तानी गरेको रकम सम्झनु पर्छ ।

व्यवसाय वा लगानीका सन्दर्भमा गैर बासिन्दा व्यक्तिको नेपालमा स्थायी संस्थापन हुन सक्दछन् । गैर बासिन्दा व्यक्तिको नेपालस्थित कुनै विदेशी स्थायी संस्थापनको आयमा लाग्ने कर दाखिला गर्ने जिम्मेवारी सोही संस्थापनको हुनेछ । यस्ता संस्थापन नेपालको प्रचलित कानून बमोजिम स्वतन्त्र निकाय हुने यस्ता संस्थापनले आफै स्वतन्त्र रूपमा मुनाफा आदि वितरण गर्न सक्दैनन् र आफूले कमाएको मुनाफा सम्बन्धित Parent Company (गैर बासिन्दा) मा पठाउने गर्छन् । त्यस्तो रकमलाई विदेश पठाएको आय मानिन्छ । गैर बासिन्दा व्यक्तिको नेपालस्थित विदेशी स्थायी संस्थापनले कुनै आय वर्षमा विदेश पठाएको आय सो विदेशी स्थायी संस्थापनले सो वर्षमा वितरण गरेको लाभांश रकम बराबर हुनेछ ।

उदाहरण २.२४: मानौं, Global Life Insurance Company को शाखा कार्यालय नेपालको सम्बन्धित निकायबाट ईजाजत लिई नेपालमा व्यवसाय सञ्चालन गरिरहेको गैर बासिन्दा व्यक्तिको नेपालस्थित स्थायी संस्थापन हो । उक्त निकायले नेपालमा लगानी बीमा व्यवसाय गरी आर्जेको मुनाफा सो कम्पनी आफैले वितरण गर्न नमिलेको कारण त्यस्तो रकम आफ्नो Parent Company लाई पठाएको खण्डमा उक्त रकम विदेशमा पठाएको आय मानिन्छ र त्यस्तो विदेशमा पठाउने आयमा ५ प्रतिशतका दरले कर कट्टी गरी बाँकी रकम मात्रै भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।

(कड) विदेशी आयकर

“विदेशी आयकर” भन्नाले कुनै विदेशी मुलुकले लगाएको दफा ६९ को उपदफा (द) मा उल्लिखित विदेशी आयकर सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कुनै विदेशी मुलुकले लगाएको अन्तिम रूपमा कट्टी हुने कर समेतलाई जनाउँछ ।

(कण) विदेशी स्थायी संस्थापन

“विदेशी स्थायी संस्थापन” भन्नाले खण्ड (भ) को उपखण्ड (५) बमोजिमको निकाय सम्झनु पर्छ ।

विदेशी स्थायी संस्थापन भन्नाले आफू बासिन्दा भएको मुलुकमा अवस्थित नरहेको निकायलाई बुझाउँछ । जस्तै, American Life Insurance Company, USA को नेपालस्थित शाखा कार्यालय विदेशी स्थायी संस्थापन हो ।

विदेशी स्थायी संस्थापनका सम्बन्धमा थप व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १४ मा गरिएको छ ।

(कत) विभाग

“विभाग” भन्नाले आन्तरिक राजस्व विभाग सम्झनु पर्छ ।

ऐनको दफा ७२ बमोजिम ठूला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरू र करदाता सेवा कार्यालयहरू समेत विभागकै अङ्गका रूपमा लिइएको छ र विभाग भन्नाले ती कार्यालयहरूलाई समेत जनाउँदछ ।

(कथ) वैदेशिक मुद्रामा रहेको सम्पत्ति

“वैदेशिक मुद्रामा रहेको सम्पत्ति” भन्नाले नेपाली रूपैयाँबाहेक अन्य विदेशी मुद्रामा रहेको सम्पत्ति सम्झनु पर्छ ।

(कद) स्थायी संस्थापन

“स्थायी संस्थापन” भन्नाले कुनै व्यक्तिले पूर्ण वा आंशिक रूपमा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने स्थान सम्झनु पर्छ र सो शब्दले देहायका स्थान समेतलाई जनाउँछ :-

- (१) व्यवसाय सञ्चालन गर्ने सामान्य क्रममा स्वतन्त्र हैसियतले कार्य गर्ने साधारण एजेण्ट बाहेक कुनै एजेण्ट मार्फत कुनै व्यक्तिले पूर्ण वा आंशिक रूपमा व्यवसाय गर्ने स्थान,
- (२) कुनै व्यक्तिको मुख्य उपकरण वा मुख्य मेशिनरी रहेको वा प्रयोग गरेको वा जडान गरेको स्थान,
- (३) कुनै बाह्र महिनाको अवधिमा एकै पटक वा पटक-पटक गरी नब्बे दिनभन्दा बढी कुनै व्यक्तिले कर्मचारी मार्फत वा अन्य प्रकारले प्राविधिक, व्यावसायिक वा परामर्श सेवा प्रदान गरेको कुनै देशको एक वा एकभन्दा बढी स्थान, वा
- (४) कुनै व्यक्तिले नब्बे दिन वा सोभन्दा बढी समयसम्म निर्माण गर्ने, जडान गर्ने वा स्थापना गर्ने आयोजनामा संलग्न रहेको स्थान तथा सो आयोजनाको सुपरीवेक्षण सम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरेको स्थान ।

व्यक्तिले आफ्नो व्यवसाय सञ्चालन गर्ने स्थान (Fixed Place) लाई स्थायी संस्थापन (Permanent Establishment) भनिन्छ । स्थायी संस्थापनको कर व्यवहारका लागि विदेशी स्थायी संस्थापनको रूपमा हेरिनु पर्दछ । विदेशी व्यक्तिका लागि निम्न अवस्थामा कारोबार गर्ने स्थान विदेशी स्थायी संस्थापनको रूपमा रहन्छ:

- **व्यवसाय गर्ने स्थान (Fixed Place):** गैर बासिन्दाले नेपालमा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने गरी जुनसुकै प्रकारले स्थापना गरेको संरचना स्थायी संस्थापन हो । यस्तो संरचनामा शाखा, फ्याक्ट्री, वर्कसप, व्यवस्थापन स्थल, तेल कुवा, खानी, ग्याँस कुवा, कृषि वा वनस्पती फार्म, आदि पर्दछन् । गैर बासिन्दाको नेपालमा रहेको व्यवसाय गर्ने स्थान (Fixed Place) बाट गरिएको व्यवसाय स्थायी संस्थापन हुन उसको बसाई अवधि गणना गर्नुपर्दैन ।

उदाहरण २.२५: मानौं, American Sport Inc. ले आफ्नो सामान नेपालमा बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यले दरबारमार्गमा शाखा कार्यालय खोलेको रहेछ । आयकर ऐन, २०५८ मा निकाय वा प्राकृतिक व्यक्तिलाई कर लाग्ने व्यवस्था गरिएता पनि गैर बासिन्दाको शाखामात्र भएपनि स्थायी संस्थापनको रूपमा कर लाग्दछ ।

स्थान प्रधान रहेको अवस्थामा सो संरचना कति दिन नेपालमा प्रभावकारी रह्यो गणना गरिरहन पर्दैन ।

माथि उल्लेख गरिएका Fixed Place Based स्थायी संस्थापन बाहेक निम्न कार्यमा संलग्न रहेका गैर बासिन्दा समेत नेपालमा स्थायी संस्थापन रहेको मानिन्छ ।

- **एजेन्सी स्थायी संस्थापन (Agency PE):** व्यवसाय सञ्चालन गर्ने सामान्य क्रममा स्वतन्त्र हैसियतले कार्य गर्ने साधारण एजेण्ट बाहेक कुनै एजेण्टमार्फत कुनै व्यक्तिको पूर्ण वा आंशिक रूपमा व्यवसाय गर्ने स्थान नेपालमा भएमा सो एजेण्टमार्फत गरिएको कामको स्थान स्थायी संस्थापन हो । स्वतन्त्र एजेण्टले गरेको काम भने स्थायी संस्थापन मानिदैन । अन्तर्राष्ट्रिय व्यवसायमा सो विदेशीले कुनै करार गर्न अधिकार दिएको स्थानीय एजेण्टले सो अधिकार सामान्य स्वरूपमा नै आफ्नो Principal को नाममा करार गरी प्रयोग गर्ने गरेको अवस्थामा त्यस्तो एजेन्सी स्वतन्त्र हैसियत बाहेकको एजेण्ट (Dependent Agent) मानिन्छ ।

उदाहरण २.२६: मानौं, American Sport Inc. ले आफ्नो सामान नेपालमा बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यले नेपालको बासिन्दा Amco Sports Pvt. Ltd.लाई वितरक नियुक्त गरेको रहेछ र Amco Sports Pvt. Ltd.ले आफ्नो सामान सो अमेरिकी कम्पनीबाट आयात गरी आफ्नै जोखिम र दर विश्लेषणमा आफै दर निर्धारण गरी सामान बिक्री गर्ने गरेको छ । बिक्रीका लागि नेपालमा आयात गरिएको सो सामानमा अमेरिकी कम्पनीको स्वामित्व, बिक्री मूल्य वा सम्भाव्य ग्राहकका सम्बन्धमा कुनै प्रतिबन्ध वा विशेष सहयोग हुँदैन, केवल सो अमेरिकी कम्पनीले नेपालमा सामान पठाउँदा Amco Sports Pvt. Ltd. मार्फत पठाइदिन्छ । यस्तो अवस्थामा Amco Sports Pvt. Ltd. को व्यवसायमा अमेरिकी कम्पनीको सहयोग देखिएता पनि आफ्नो कारोबार सञ्चालनमा पूर्ण रूपमा स्वतन्त्र भएकाले सामान्य आयातकर्ता मात्र हो । यस अवस्थामा Amco Sports Pvt. Ltd. अमेरिकी कम्पनीको नेपाली स्थायी संस्थापन होइन ।

सोही उदाहरणमा Amco Sports Pvt. Ltd. ले गर्ने बिक्रीको दर अमेरिकी कम्पनीले तोक्ने र नाफा घाटा अमेरिकी कम्पनीले व्यहोर्ने गरी कारोबार गर्ने एजेन्सी Dependent Agent को रूपमा स्थायी संस्थापन मानिन्छ । Dependent Agent हुन घोषणा वा कागजातभन्दा पनि व्यवहार प्रधान हुन्छ । Dependent Agent ले आफ्नो मूल कम्पनीको स्थायी संस्थापनको कारोबार र सो कारोबारबाट आफूले पाउने कमिशन वा अन्य प्रकारको प्रतिफल सहितको आफ्नो कारोबारको बेग्लाबेग्लै आय विवरण बुझाउनु पर्दछ ।

- **सेवा प्रदान गर्ने स्थायी संस्थापन (Service PE):** गैर बासिन्दा व्यक्तिले नेपालमा सेवा प्रदान गर्ने गरेकोमा आय वर्षको केही अवधि आफ्ना कर्मचारी पठाई वा अन्य प्रतिनिधिद्वारा सेवा प्रदान गरेको हुन सक्तछ । कर्मचारी वा प्रतिनिधि पठाएको अवस्थामा सामान बिक्री वा उत्पादन जस्तो तोकिएको एकै आधार खडा भई व्यवसाय सञ्चालन भएको पनि देखिदैन । तर गैर बासिन्दाले आफ्नै कर्मचारी पठाई वा अन्य प्रतिनिधित्वको तरिकाबाट नेपालमा सेवा व्यवसाय (प्राविधिक, व्यावसायिक वा परामर्श सेवा वा त्यस्तै प्रकारका सेवा) गरेको अवस्थामा निज कर्मचारी वा प्रतिनिधिको बसाई जम्मा अवधि हरेक बसाई रहेका दिनको विगत १२ महिनाको अवधिको ९० दिन (90 days stay in moving 365 days) पुगेमा सो बसाईको आधारमा सेवा प्रदान गर्ने व्यक्ति स्थायी संस्थापन हुन्छ ।

उदाहरण २.२७: मानौं, American Sport Inc. ले नेपालमा खेलकुदको अन्तर्राष्ट्रिय अवसर सम्बन्धी अनुसन्धानको काम पाएको रहेछ । उसले सो काम सम्पन्न गर्न २ कर्मचारी पठाई जनवरी १ देखि ३५ दिन काम गरेछन् । बाँकी काम सम्पन्न गर्न जुलाईमा ३० दिन र डिसेम्बरमा ६० दिन २ जना कर्मचारी नेपालमा बसि काम गरेका रहेछन् । American Sport Inc. को कर्मचारीहरूले काम सम्पन्न गर्न नेपाल बसाई विगत १२

महिनाको अवधिको ९० दिन (90 days stay in moving 365 days) पुगेकाले सो American Sport Inc. स्थायी संस्थापन भएको मानिन्छ ।

● निर्माण र जडान सम्बन्धी स्थायी संस्थापन (Construction PE) : गैर बासिन्दा व्यक्तिले नेपालमा कुनै निर्माण, जडान वा स्थापना गर्ने सम्बन्धी काम गरेको वा सोसँग अनुसांगिक सेवा प्रदान गरेको अवस्थामा सो निर्माण, जडान वा स्थापना गर्ने स्थानमा सो गैर बासिन्दाको उपस्थिति निरन्तर ९० दिन वा सोभन्दा बढी भएमा सो निर्माण, जडान वा स्थापना स्थान नै स्थायी संस्थापन हुन्छ ।

उदाहरण २.२८: मानौं, Singapore Construction Company ले मेलम्ची आयोजनाको टनेलको लेदो सुकाउने कार्यका लागि १०० दिनको कार्यादेश पाएछ । उक्त कम्पनीले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्न ५ जना कर्मचारी पठाएको रहेछ र ती कर्मचारीहरूले तोकिएको कार्य ९५ दिनभित्र सम्पन्न गरेका रहेछन् । यस अवस्थामा Singapore Construcion Company ले नेपालमा लगातार ९० दिनभन्दा बढी संलग्न रही कार्य सम्पादन गरेकोले स्थायी संस्थापन मानिन्छ ।

(कध) सम्पत्ति

“सम्पत्ति” भन्नाले कुनै पनि किसिमको मूर्त वा अमूर्त सम्पत्ति सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले मुद्रा, ख्याति, प्रविधि ज्ञान, जायजेथा, कुनै व्यक्तिको विदेशी शाखामा रहेको स्वामित्व वा हित, आम्दानी गर्ने वा भविष्यमा आम्दानी प्राप्त गर्ने अधिकार र कुनै त्यस्तो सम्पत्तिको कुनै भाग समेतलाई जनाउँछ ।

सम्पत्तिको अवस्था एवम् आयकर प्रयोजनको निमित्त ती सम्पत्तिको सामान्य कारोबार तथा निःसर्गमा हुने व्यवस्था तलको तालिकाबाट प्रष्ट पारिएको छ ।

प्रकार	व्यापारिक मौज्दात दफा २ (कज) होइन भने	ह्रासयोग्य सम्पत्ति दफा २ (कर) होइन भने	व्यावसायिक सम्पत्ति दफा २ (कट) होइन भने	गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति दफा २ (द) होइन भने	अन्य सम्पत्ति
सामान्य अवस्था	प्राप्त रकम आयमा समावेश गरिने दफा ७ (२) (ख)	ह्रासखर्च (दफा १९ र अनुसूचि २) र ह्रासकट्टी आधारभन्दा बढी भएको खर्च (अनुसूचि २ को ४ (२) (ख)) कट्टी गर्न पाइने	खुद लाभलाई आय मानिने दफा ७ (२) (ग)	खुद लाभलाई आय मानिने दफा ९ (२)(ख)	आयकरमा कुनै असर पाइँदैन
निःसर्ग हुँदा गरिने व्यवहार	व्यापारिक मौज्दातको लागत खर्च बापत कट्टा गरिने, दफा १५	ह्रासकट्टी आधारभन्दा बढी भएको आय (दफा ७ (२) (घ), ९ (२) (ग), अनुसूची २ को अनु. ४(२) (क)) लाई आयमा समावेश गरिने	खुद नोक्सान बापत खर्च कट्टा गर्न नपाइने	खुद नोक्सान बापत खर्च कट्टा गर्न नपाइने	

(कन) सम्बद्ध व्यक्ति

“सम्बद्ध व्यक्ति” भन्नाले एक अर्को व्यक्तिको मनसाय अनुसार काम गर्ने एक वा एकभन्दा बढी व्यक्ति वा त्यस्ता व्यक्तिहरूको समूह सम्भन्ध पछि र सो शब्दले देहायका व्यक्तिहरू समेतलाई जनाउँछ :-

- (१) प्राकृतिक व्यक्ति र सो व्यक्तिको नातेदार वा कुनै व्यक्ति वा सो व्यक्तिको साभेदार,
- (२) विदेशी स्थायी संस्थापन र सो संस्थापनमा स्वामित्व भएको व्यक्ति, र
- (३) कुनै निकाय आफै वा आफूसँग सम्बन्धित अन्य व्यक्ति वा सहयोगी निकाय वा त्यस्ता सहयोगी निकायसँग सम्बन्धित अन्य कुनै व्यक्ति वा निकायसँग मिलेर कुनै निकायको आय, पुँजी वा मताधिकारको पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी हिस्सा नियन्त्रण गर्ने वा सोबाट फाइदा प्राप्त गर्ने निकाय ।

तर देहायका व्यक्ति सम्बद्ध व्यक्ति हुने छैन :-

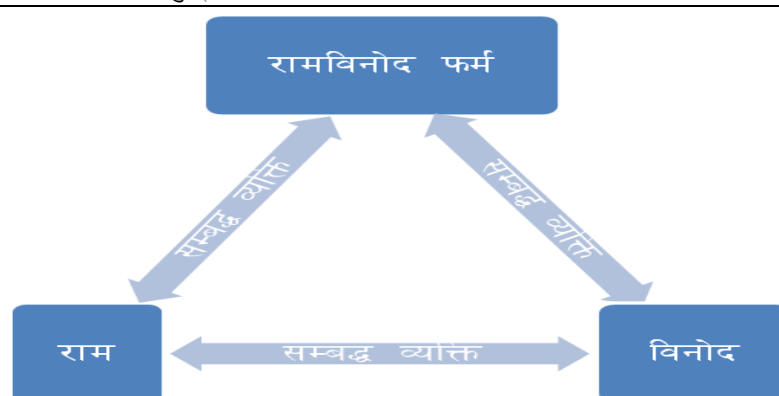
(१) कर्मचारी,

(२) विभागले सम्बद्ध व्यक्ति होइन भनी तोकेको व्यक्ति ।

एक व्यक्तिको मनसाय अनुसार अर्को व्यक्तिले कारोबार गर्ने वा गरेको मानिने प्रबन्ध भएको अवस्था भएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई सम्बद्ध व्यक्ति (Associated Person) भनिन्छ । आयकर प्रयोजनको निमित्त कुनै व्यक्तिलाई गर्नुपर्ने भुक्तानी निजको सम्बद्ध व्यक्तिलाई गरेको छ भने त्यस्तो भुक्तानी निजलाई नै गरे सरह मानिने व्यवस्था छ । निम्न अवस्थाका व्यक्तिहरू एक आपसमा सम्बद्ध व्यक्ति हुन् :

- नातेदार : सबै नातेदारहरू सो प्राकृतिक व्यक्तिकालागि सम्बद्ध व्यक्ति हुन् ।
- साभेदार : साभेदारी फर्म र सो साभेदारी फर्मका साभेदारहरू एक आपसमा सम्बद्ध व्यक्ति हुन् ।

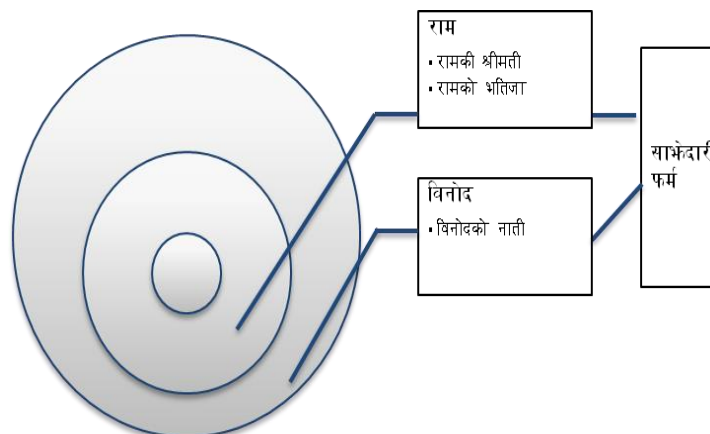
उदाहरण २.२९: मानौं, रामविनोद साभेदारी फर्मका साभेदार राम र विनोद हुन् । यस्तो अवस्थामा अन्य सम्बन्ध नभए तापनि सो साभेदारीका लागि राम र विनोद दुवै सम्बद्ध व्यक्ति हुन् । साभेदारीका कारण नातेदार नभए तापनि राम र विनोद परस्परमा पनि सम्बद्ध व्यक्ति हुन् ।

- स्थायी संस्थापन : विदेशी स्थायी संस्थापन र सो संस्थापनमा स्वामित्व भएको गैर बासिन्दा व्यक्ति परस्पर सम्बद्ध व्यक्ति हुन् ।
- अन्तर सम्बन्धित नियन्त्रक : कुनै निकाय आफै वा आफूसँग सम्बन्धित अन्य व्यक्ति वा सहयोगी निकाय वा त्यस्ता सहयोगी निकायसँग सम्बन्धित अन्य कुनै व्यक्ति वा निकायसँग मिलेर कुनै निकायको आय, पुँजी वा मताधिकारको पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी हिस्सा नियन्त्रण गर्ने वा सोबाट फाइदा प्राप्त गर्ने निकाय ।

उदाहरण २.३०: मानौं, राम विनोद साभेदारी फर्मका साभेदार राम र विनोद हुन । सो साभेदारी बाहेक राम र विनोदले नेपाल कम्पनी लिमिटेडमा प्रत्येकले ३५ प्रतिशत शेयर लिएका रहेछन् । यस्तो अवस्थामा अन्य सम्बन्ध नभएता पनि सो नेपाल कम्पनी लिमिटेडका लागि राम र विनोद दुवै सम्बद्ध व्यक्ति हुन् । साभेदारी वा कम्पनीको एकल नियन्त्रण नभएता पनि राम र विनोद परस्परमा पनि सम्बद्ध व्यक्ति हुन् ।

उदाहरण २.३१: मानौं नेपाल कम्पनीमा राम, रामकी श्रीमती, रामका भतिजा, विनोद र विनोदको नाती प्रत्येकले १५ प्रतिशत शेयर लिएका रहेछन् । राम र विनोद एक फर्मका साभेदार हुन् । त्यसैले साभेदारीका कारण राम र विनोद सम्बद्ध व्यक्ति हुन् । नातेदारीका कारण अन्य व्यक्तिहरू कि त रामका कि विनोदका सम्बद्ध व्यक्ति छन् । यसर्थ नेपाल कम्पनीको ७५ प्रतिशत (नियन्त्रण गर्ने) शेयर सम्बद्ध व्यक्तिहरूले लिएकाले हरेक व्यक्ति सम्बद्ध व्यक्ति हुन् ।

उदाहरण २.३२: मानौं काठमाडौं कम्पनीले ६० प्रतिशत र भक्तपुर कम्पनीले ४० प्रतिशत शेयर लिएर पूर्वी उपत्यका कम्पनी खोलेका रहेछन् । शेयरमा नियन्त्रण भएकाले काठमाडौं कम्पनी र पूर्वी उपत्यका कम्पनी सम्बद्ध व्यक्ति भए । उपत्यका कम्पनीको ४० प्रतिशत पूर्वी उपत्यका, ४० प्रतिशत ललितपुर कम्पनी र २० प्रतिशत काठमाडौं कम्पनीले शेयर प्राप्त गरेमा सो उपत्यका कम्पनी, पूर्वी उपत्यका कम्पनी र काठमाडौं कम्पनी परस्पर सम्बद्ध व्यक्ति हुन्छन् ।

उदाहरण २.३३: मानौं (क) लिमिटेडका (ख) लि.(५२ प्रतिशत स्वामित्व) र (ग) लि.(६० प्रतिशत स्वामित्व) गरी दुई वटा सहायक कम्पनी छन् । (ग) लि.ले (ट) लि.को ५२ प्रतिशत शेयर खरिद गरेको रहेछ । (ख) लि., (ग) लि. र (ट) लि. प्रत्येकले (प) लि. को १८ प्रतिशतका दरले शेयर खरिद गरेका रहेछन् । यस्तो अवस्थामा हरेक कम्पनीहरू सम्बद्ध व्यक्ति मानिन्छन् ।

	(क) लि.		
(ख) लि. ५२%		(ग) लि. ६०%	
			(ट) लि. ५२%
	(प) लि. प्रत्येकको १८%		

माथिको शेयर संरचनामा निम्नानुसार नियन्त्रण अनुपात र आय अनुपात रहेको हुन्छ:

नियन्त्रण		सम्बद्ध व्यक्तिहरू	प्रभावकारी नियन्त्रण (क समूह)
ख लि.	५२%	क, ख, ग, ट, प (अर्थात सबै सम्बद्ध व्यक्ति हुन्)	५२%
ग लि.	६०%		६०%
ट लि.	५२%		३१%
प लि.	५४%		३०%

(कन१) समायोजित करयोग्य आय

“समायोजित करयोग्य आय” भन्नाले कुनै व्यक्तिको कुनै आयवर्षको करयोग्य आयको गणना गर्दा दफा १२ बमोजिम कुनै रकम नघटाई तथा दफा १४ को उपदफा (२), दफा १७ वा १८ बमोजिम कट्टी नगरी गणना गरिएको करयोग्य आय सम्भन्नु पर्छ ।

करयोग्य आय (Taxable Income) गणना गर्दा व्यवसायएवम् लगानीको आय गणना गर्ने सन्दर्भमा खर्च कट्टी दाबी गर्ने एवम् चन्दा छुट दाबी गर्न पाउने व्यवस्था छ । त्यस्तै पारिश्रमिकको आय गणना गर्दा चन्दा छुट दाबी गर्न पाउने व्यवस्था छ । यसरी दफा १४ को उपदफा (२) को व्याज, दफा १७ बमोजिमको प्रदूषण नियन्त्रण खर्च वा दफा १८ बमोजिम अनुसन्धान र विकास खर्च कट्टी दाबी नगरिएको तथा दफा १२ बमोजिमको चन्दा खर्च छुट दाबी नगरिएको आयलाई समायोजित करयोग्य आय (Adjusted Taxable Income) भनिन्छ । समायोजित करयोग्य आय निम्नानुसार गणना गरिन्छ ।

चन्दाको सीमा गणना गर्न: चन्दाको रकम नघटाएको तर सीमा गणना नगरी दफा १४(२), १७ र १८ को खर्च कट्टी दिइएको करयोग्य आय ।

व्याजको सीमा गणना गर्न: चन्दा तथा दफा १४(२) को रकम कट्टी नगरेको तर सीमा गणना नगरी दफा १७ र १८ को खर्च कट्टी दिइएको करयोग्य आय ।

प्रदूषण नियन्त्रण खर्चको सीमा गणना गर्न: चन्दा तथा दफा १७(२) को रकम कट्टी नगरेको तर सीमा गणना नगरी दफा १४(२) र १८ को खर्च कट्टी दिइएको करयोग्य आय ।

अनुसन्धान र विकास खर्चको सीमा गणना गर्न: चन्दा तथा दफा १८(२) को रकम कट्टी नगरेको तर सीमा गणना नगरी दफा १४(२) र १७ को खर्च कट्टी दिइएको करयोग्य आय ।

समायोजित करयोग्य आयको गणना सम्बन्धी उदाहरण यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १८ मा गरिएको छ ।

(कप) साभेदारी

“साभेदारी” भन्नाले बीसजना भन्दा कम साभेदार भई प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भए वा नभएको फर्म सम्भन्नु पर्छ ।

तर यस शब्दले दर्ता भएको वा नभएको एकलौटी फर्म वा संयुक्त उद्यमलाई जनाउँने छैन ।

साभेदारी फर्म दर्ता भएको वा नभएको जे भए तापनि बढीमा १९ जनासम्म साभेदार रहन सक्दछन् । सोभन्दा बढी साभेदार भएमा यस्तो साभेदारी फर्म कर प्रयोजनका लागि कम्पनी सरह मानिन्छ ।

(कफ) सामान्य बीमा

“सामान्य बीमा” भन्नाले लगानी बीमा बाहेकका बीमा सम्भन्नु पर्छ ।

सामान्यतया: सामान्य बीमा भन्नाले छोटो अवधिको लागि गरिने बीमा बुझिन्छ । जस्तै, Transit Insurance, Accidental Insurance, Medical Insurance, Fire Insurance, Motor Insurance, Engineering Insurance, आदि ।

सामान्य बीमा सम्बन्धी विस्तृत व्याख्या यसै निर्देशिकाको परिच्छेद १९ मा गरिएको छ ।

(कब) सामान्य ब्याज दर

“सामान्य ब्याज दर” भन्नाले वार्षिक पन्ध्र प्रतिशतको ब्याजको दर सम्झनु पर्छ ।

(कभ) स्वीकृत अवकाश कोष

“स्वीकृत अवकाश कोष” भन्नाले दफा ६३ को उपदफा (१) बमोजिम विभागबाट स्वीकृति प्राप्त गरेको अवकाश कोष सम्झनु पर्छ ।

विभागबाट अवकाश कोष सञ्चालन गर्न स्वीकृति लिएका अवकाश कोष, कर्मचारी सञ्चयकोष, नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष र निवृत्तभरण कोषले सञ्चालन गरेका अवकाश कोषलाई स्वीकृत अवकाश कोष भनिन्छ । त्यस्तै विभागबाट स्वीकृति नलिई अवकाश कोष सञ्चालन गर्ने निकायलाई स्वीकृत नलिएको अवकाश कोष वा अस्वीकृत अवकाश कोष भनिन्छ ।

स्वीकृत अवकाश कोषको सम्बन्धमा यस निर्देशिकाको परिच्छेद १२ मा विस्तृत व्याख्या गरिएको छ ।

(कम) सेवा शुल्क

“सेवा शुल्क” भन्नाले कुनै व्यक्तिले उपलब्ध गराएको सेवा बापत निजलाई बजार मूल्य अनुसार भुक्तानी गरिएको कुनै शुल्क सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कमिशन, बैठक भत्ता, व्यवस्थापन शुल्क वा प्राविधिक सेवा शुल्कलाई समेत जनाउँछ ।

उदाहरणको लागि, परामर्शदातालाई निजले सेवा उपलब्ध गराए बापत दिइने भुक्तानी (Consultancy Fee), लेखापरीक्षण सेवा उपलब्ध गराए बापत लेखापरीक्षकलाई दिइने पारिश्रमिक । तर आन्तरिक लेखापरीक्षक कर्मचारी भए निजलाई दिइने पारिश्रमिक भने तलब अन्तर्गत पर्दछ । त्यस्तै बिक्री प्रबन्धको लागि नियुक्त एजेन्ट (Sales Agent)लाई दिइने कमिशन सेवा शुल्क हुन्छ भने बिक्रीको लक्ष हासिल गरे बापत तोकिएका कर्मचारीलाई उपलब्ध हुने कमिशन भने पारिश्रमिक अन्तर्गत पर्दछ ।

(कय) शेयरवाला

“शेयरवाला” भन्नाले कुनै कम्पनीको हिताधिकारी व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

(कर) ह्रासयोग्य सम्पत्ति

“ह्रासयोग्य सम्पत्ति” भन्नाले कुनै व्यवसाय वा लगानीमा आय आर्जनको लागि प्रयोग गरिएका टुटफुट, पुरानो हुदै गएको वा समय व्यतित हुदै गएको कारणबाट मूल्यमा ह्रास हुने सम्पत्ति सम्झनु पर्छ ।

तर यस शब्दले व्यापारिक मौज्जातलाई जनाउँने छैन ।

समय एवम् उपभोगका आधारमा खर्च वा टुटफुट भएर जाने सम्पत्तिलाई ह्रासयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ । व्यक्तिको व्यवसायको प्रकृतिको आधारमा यस्तो वस्तुको उदाहरण फरक फरक हुन सक्दछ । जस्तै, फर्निचर किनबेच गर्ने व्यक्तिको लागि फर्निचर व्यापारिक मौज्जात हुन्छ भने अन्य व्यवसाय वा लगानीमा त्यसको प्रयोग भएको छ भने सो ह्रासयोग्य सम्पत्ति मानिन्छ । सामान्यतया: समय एवम् उपभोगका आधारमा खर्च वा टुटफुट भएर जाने सम्पत्तिको उपभोग गरी आय आर्जन गर्ने कार्य भएको छ भने त्यस्तो सम्पत्तिलाई ह्रासयोग्य सम्पत्ति भनिन्छ ।

(कल) हिताधिकारी

“हिताधिकारी” भन्नाले कुनै निकायमा खण्ड (म) बमोजिमको हित भएको व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

ऐनको दफा २ को खण्ड (म) मा निकायमा रहेको हितका सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएकोछ । जस अनुसार निकायमा रहेको हित भन्नाले कुनै निकायको आय वा पुँजी प्राप्त गर्ने सांयोगिक (कन्टिन्जेन्ट) अधिकार समेतको अधिकार सम्झनु पर्छ । उदाहरणको लागि हिताधिकारी भन्नाले साभेदारी फर्ममा सो फर्मको साभेदार, सीमित दायित्व भएको कम्पनीमा शेयरहोल्डर, अवकाश कोषमा सो कोषका लगानीकर्ता (अवकाश योगदान गर्ने प्राकृतिक व्यक्ति), संयुक्त उद्यमका साभेदार, स्थायी संस्थापनमा स्वामित्व भएको व्यक्तिलाई समेत जनाउँछ ।

(कव) तोकिएको वा तोकिए बमोजिम

“तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

ऐनमा “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भनी उल्लेख भएको अवस्थामा नेपाल सरकारले नियमावली बनाई तोक्नुपर्ने हुन्छ । सो अनुसार नेपाल सरकारले आयकर नियमावली, २०५९ जारी गरी तोक्नुपर्ने विषय वस्तुहरू सोही नियमावलीमा तोकेको छ । यसरी नियमावलीमा तोकिएका विषयवस्तुहरू ऐनको अंगको रूपमा लिइन्छ ।